

COPYRIGHT NORDEN.

Den nordiska modellen – fakta eller fiktion?

COPYRIGHT NORDEN.

Den nordiska modellen – fakta eller fiktion?

ANP 2008:741

Nordisk årsbok 2008

© Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet 2008

ISBN 978-92-893-1756-6

Idé och koncept: Jesper Schou-Knudsen

Redaktion: Jesper Schou-Knudsen och Kommunikationsavdelningen på

Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet

Grafisk bidrag: Publikationsenheten, Nordiska ministerrådet

Texterna i årsboken står författarna själva för och uttrycker inte nödvändigtvis utgivarens eller redaktionens inställning.

Tryck: Clausen Offset aps

Design: Mar Mar Co.

Visuellt bidrag: Petra Lindholm

Upplaga: 3 000

Tryckt på miljövänligt papper som uppfyller kraven i den nordiska miljömärkningsordningen svanen. Publikationen kan beställas på www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordiska ministerrådet

Store Strandstræde 18

DK-1255 Köpenhamn K

Telefon (+45) 3396 0200

Fax (+45) 3396 0202

Nordiska rådet

Store Strandstræde 18

DK-1255 Köpenhamn K

Telefon (+45) 3396 0400

Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

FÖRORD

TEXTFÖRFATTARE

DEN NORDISKA VÄLFÄRDSMODELLEN – ÅRETS MODELL? 11

TORBEN M. ANDERSEN

HOMO NORDICUS, EN PARADOXAL FIGUR 19

MARIE-LAURE LE FOULON

DEN STORA POLITISKA LEDSTJÄRNAN 31

POLLY TOYNBEE

PETRA LINDHOLM 34

ETT ÖMTÅLIGT VÄSEN SOM KRÄVER OMVÅRDNAD 45

CHARLES FERRO

MYTER, VERKLIGHET OCH UTMANINGAR 53

ANXO LAMELA CONDE

NORDEN – ETT FREDLIGT OCH GEMYTLIGT SAMHÄLLE? 59

SIEGFRIED THIELBEER

DEN NORDISKA MODELLEN LÄMPAR SIG INTE FÖR KINA 65

LEI DA

Vi nordbor är stolta över den nordiska modellen. Vi är också glada över att modellen blivit ett begrepp och ett "brand" i den internationella politiska debatten. Många länder har Norden som förebild och exempel på hur man kombinerar kollektiv välfärd och hög ekonomisk tillväxt. På hemmaplan råder det stor politisk enighet om att den nordiska modellens grundprinciper som demokrati, välfärd, jämställdhet, öppenhet, yttrandefrihet och fredlig konfliktlösning är oersättliga värden. Få vill byta ut dessa grundprinciper – de utgör nämligen hela fundamentet i denna välfungerande modell.

Detta betyder inte att den nordiska modellen inte kan eller skall utvecklas. I själva verket har den nordiska modellen hela tiden varit under utveckling och någon slutgiltig form finns inte. Det är likaså ingen självklarhet att modellens nuvarande struktur är den enda rätta. Det finns alltid en risk att man förblindas av den egna förträffligheten. I likhet med många andra står våra nordiska länder inför stora samhälleliga utmaningar, inte minst i ljuset av globaliseringen. Om den nordiska modellen ska förbli fungerande och framgångsrik krävs nyanserad insikt i dessa utmaningar och i de reformer som dessa kräver.

I denna årsbok har vi inviterat fem internationella skribenter till att reflektera över den nordiska modellen, sett med utländska ögon. Utifrån sina individuella perspektiv ger skribenterna en pejling på hur den nordiska modellen upplevs utifrån. Gemensamt för skribenterna är att de i deras journalistiska eller litterära arbete har eller har haft en tillknytning till ett eller flera av de nordiska länderna.

Vi anser det vara både nödvändigt och lärorikt att låta personer utifrån analysera Norden. Att se på sig själv utifrån andra perspektiv, att vara lyhörd för kritik är grundläggande för att kunna utvecklas. Det är både en förutsättning och en drivkraft i den nordiska modellen.

→ "Den nordiska modellen lämpar sig bara för Norden och är inte lika passande för andra länder. Alla platser har ju sina särskilda förhållanden".

LEI DA

TORBEN M. ANDERSEN (1956)

Torben M. Andersen är professor i nationalekonomi vid institutet för ekonomi på universitetet i Aarhus sedan 1986.

Torben M. Andersen är medlem i redaktionen för en rad internationella tidskrifter och hans viktigaste forskningsområden är välfärdssamhället, internationell integration, arbetsmarknaden, ekonomisk politik och konjunkturteori.

Torben Andersen är också knuten till en rad forskningscenter, bl.a. EPRU (*Center för forskning i ekonomisk politik, Köpenhamn*), CEPR (London) och CESifo (München). Han har innehaft den viktiga posten som ordförande för den danska välfärdskommissionen (2003–2006) och är medlem i Finanspolitiska rådet i Sverige (2007–).

MARIE-LAURE LE FOULON (1961)

Marie-Laure Le Foulon är fransk journalist specialiserad på de nordiska länderna med journalistutbildning från Strasbourg och kandidatexamen från Sorbonne.

Marie-Laure Le Foulon är konsult, föreläsare och frilansreporter och har arbetat för bl.a. AstraZeneca, PPR, Danone, Livres Hebdo, Le Figaro, Europe 1 radio, Téléràma, Svenska Dagbladet och Fokus.

Marie-Laure Le Foulon har skrivit böckerna *Les universités en Europe* (2008), *Le rebond du modèle scandinave* (2006) och *Office du livre en Poitou-Charentes* (1992).

POLLY TOYNBEE (1946)

Polly Toybee är kolumnist i The Guardian. Tidigare har hon varit socialpolitisk redaktör för BBC, kolumnist och redaktör för The Independent, biträdande redaktör för The Washington Monthly och reporter och specialartikelförfattare för The Observer.

Polly Toybee har skrivit böckerna *Hard Work: Life in Low-pay Britain* (2003), *Lost Children: Story of Adopted Children Searching for Their Mothers* (1985), *The Way We Live Now* (1981), *Hospital* (1977), *A Working Life* (1970) and *Leftovers* (1969). Tillsammans med David Walker har hon skrivit *Better or Worse? Has Labour Delivered?* (2005).

CHARLES FERRO (1950)

Amerikanska Charles Ferro är författare och frilansjournalist. Han har bott i Danmark i mer än 30 år och har ingående kunskaper om danska och nordiska samhällsförhållanden.

Charles Ferro skriver bland annat för flera internationella medier, bland annat för det amerikanska nyhetsmagasinet Newsweek, skandinaviska Scanorama och facktidskriften Billboarder. Charles Ferro är också författare till flera barn- och ungdomsböcker som är utgivna på både danska och engelska.

ANXO LAMELA CONDE (1976)

Spanska Anxo Lamela Conde har läst journalistik på universitetet i Santiago de Compostela. Han har varit knuten till flera medier i både Danmark och Spanien, däribland den danska nyhetsbyrån Ritzau.

Anxo Lamela Conde har skrivit för de spanska tidningarna *Atlántico Diario* (Vigo, 1997) och *Faro de Vigo* (2000–2003). Sedan september 2003 arbetar han som korrespondent i Danmark för den spansk-latinamerikanska nyhetsbyrån EFE.

Sedan januari 2007 täcker Anxo Lamela Conde hela Norden undantaget Finland, alltid med bas i Köpenhamn. Här skriver han om områdena politik, ekonomi eller samhällsrelaterade ämnen.

SIEGFRIED THIELBEER (1944)

Siegfried Thielbeer har sedan sin studietid sysslat med historia och internationell politik och samhällsförhållanden. Han har under många år arbetat som journalist med det utrikespolitiska området som specialitet.

Sedan 1979 är han medlem av nyhetsredaktionen på den ansedda tyska tidningen Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ). Efter att ha arbetat i flera år som tidningens utrikeskorrespondent i Skandinavien var Siegfried Thielbeer mellan 1996 och 2000 utstationerad i Kina. Sedan 2006 är Siegfried Thielbeer återigen fast Skandinavie-korrespondent för den stora tyska tidningen, där han nu också rapporterar från de baltiska länderna.

LEI DA

Lei Da är kinesisk journalist som sedan 1997 arbetat på People's Dailys utrikesavdelning. Sedan 2006 är han tidningens korrespondent för Norden. Lei Da har en universitetsexamen i både filosofi och offentlig förvaltning från Ji Lin University i Kina. Lei Da arbetar både som redaktör och skrivande journalist med särskilt fokus på ekonomi och samhällsförhållanden.

PETRA LINDHOLM (1973)

Petra Lindholm är finländsk konstnär verksam och bosatt i Sverige. Lindholm har studerat vid Kungliga konsthögskolan i Stockholm, Bildkonstakademin i Helsingfors och Akademie Minerva i Groningen, Nederländerna.

Huvudsakligen arbetar Lindholm med video. I sina verk skildrar hon ofta lätt igenkännbara situationer eller fenomen i omgivningen, där det reella och vanliga framstår nästan mer överkligt än verkligt. Hon komponerar musik och sjunger för det mesta själv i filmerna.

Lindholms verk har kunnat ses på bl.a. Moderna Museet i Stockholm och Kiasma, museet för nutidskonst i Helsingfors. År 2006 mottog Lindholm tredje pris i Carnegie Art Award.

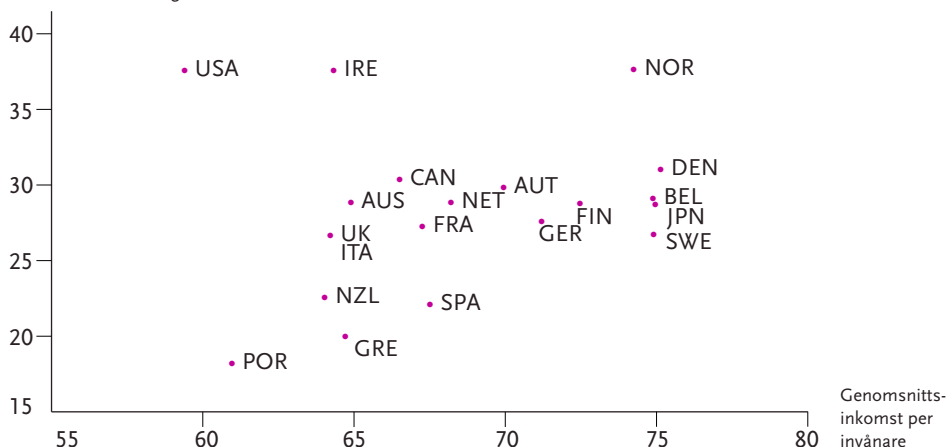
De nordiska länderna har under de senaste åren varit föremål för mycket uppmärksamhet och diskussion, inte bara i Europa utan även i USA. Ofta pekar man på de nordiska länderna som modellexempel – och ofta med innebörden att andra länder bör ”kopiera och klistra in” de nordiska ländernas modell. Diskussionen sätter flera aspekter i fokus och genomgående teman för denna debatt är inte minst utvecklingen på arbetsmarknaden och möjligheterna för att garantera en låg sysselsättning utan en större ojämnheter.

DEN NORDISKA MODELLEN

De nordiska länderna skiljer sig från de flesta andra länder på några avgörande punkter. Detta kan bäst illustreras genom att jämföra länderna utifrån två kriterier – nämligen den genomsnittliga inkomstnivån och hur jämnt inkomsterna är fördelade. För de flesta skulle det vara ett mål att både garantera en hög genomsnittsinkomst (välstånd) och en jämn inkomstfördelning i samhället (jämnhet). Nedanstående figur visar en sådan jämförelse. USA är som bekant ett land med en hög inkomstnivå, men där ojämnheten däremot är stor. Inkomstnivån i Norden är inte helt på samma nivå som i USA, men den är hög jämfört med de flesta länder (i Norge är den särskilt hög på grund av landets oljeintäkter). Samtidigt är inkomsterna relativt jämnt fördelade och detta gäller inte minst i förhållande till USA. De nordiska länderna har sålunda visat att det är möjligt att tillhöra några av de rikaste länderna i världen samtidigt som man har en relativt jämn inkomstfördelning. Utifrån detta perspektiv kan man helt klart säga att de nordiska länderna utmärker sig inte bara gentemot USA, men även gentemot de flesta länder i Europa.
(Se tabellen nästa sida).

Det som är kännetecknande för de nordiska länderna är även att ländernas offentliga sektor årligen förvaltar omkring 50 procent av de totala inkomsterna i samhället. Medlen går huvudsakligen till offentliga välfärdsuppgifter och transfereringar (det sociala säkerhetsnätet). De nordiska länderna kännetecknas av att de tillhör de länder i världen där den offentliga sektorn relativt sett är störst och därför har de också ett högt skattetryck. Att de nordiska länderna både kan ha en hög inkomstnivå och en relativt stor offentlig sektor verkar vid en första anblick häva alla ekonomiska tyngdlagar. Hur kan ekonomierna i Norden fungera så bra under sådana omständigheter?

Jämnhet i inkomstfördelningen

Figur: Inkomstnivåer och inkomstfördelning – internationell jämförelse

Not: Inkomstnivån har mätts som bruttonationalprodukten per capita och räknats ut i PPP-korrigerad \$. Jämnheten har mätts genom 100 minus Gini-koefficienten, d.v.s. ju lägre tal på axeln, desto mer ojämnt fördelade är inkomsterna i ett land. Siffrorna gäller för år 2005.

Källa: T.M. Andersen (2008): *The performance of the Scandinavian model*, Working Paper, University of Aarhus.

Denna fråga ställs ofta av i synnerhet utländska observatörer. Det finns många förklaringsfaktorer, men den viktigaste är att de nordiska länderna inte är ett exempel på "politics against markets". De nordiska länderna hör faktiskt till de OECD-länder som har den minst reglerade privata sektorn, samtidigt som de räknas till de länder som har det högsta arbetsmarknadsdeltagandet – för både män och kvinnor. En tydlig förutsättning för den nordiska modellen är alltså en välfungerande privat sektor. Detta är knappast en tillfällighet. De nordiska länderna är alla små och därför starkt beroende av internationella ekonomiska förhållanden. Därför har den ekonomiska politiken alltid fokuserat på – med varierande resultat – att förena den ekonomiska utvecklingen med det faktum att länderna är små och öppna ekonomier. Hela globaliseringsdebatten är därför egentligen inte helt ny i ett nordiskt sammanhang. Det har alltid funnits en förståelse för de begränsningar och möjligheter som den internationella ekonomin skapar.

EN SYSSELSÄTTNINGSMODELL

En viktig aspekt i detta sammanhang är att den nordiska välfärdsmodellen är en sysselsättningsfokuserad välfärdsmodell. Utan en hög sysselsättningsnivå skulle modellen inte kunna fungera. Orsaken är helt enkelt att de flesta utan arbetsinkomst har rätt till någon form av transferering. Samtidigt tryggas finansieringen av välfärdssamhället i stort sett enbart via beskattningen av inkomster som förvärvats på arbetsmarknaden – antingen när en inkomst förvärvas eller konsumeras. Med en låg sysselsättningsnivå kommer finansieringen av välfärdssamhället att möta

ett våldsamt tryck från två håll – utgifterna för transfereringar kommer att stiga och skatteintäkterna bli färre. Med andra ord kan ett finmaskigt socialt säkerhetsnät endast upprätthållas ifall sysselsättningsnivån hålls kvar på en hög nivå. Det är ingen tillfällighet att de största ekonomiska kriserna i de nordiska länderna i modern tid – i Danmark på 1970-talet och 1980-talet, i Sverige och Finland på 1990-talet – var knutna till en markant ökad arbetslöshet som satte de offentliga finanserna under en stor påfrestning.

Hur viktigt det är att säkra en hög sysselsättningsnivå avspeglar sig i de nordiska ländernas social- och arbetsmarknadspolitik. Utländska observatörer hakar ofta upp sig på de höga nivåerna av transfereringar som bland annat har tolkats som "paying people for not working" av den amerikanske ekonomen Rogerson. Transfereringarna i de nordiska länderna är dock inte ett "buffébord" och grundprincipen är att man ska delta på arbetsmarknaden. Detta är tydligt när det gäller a-kasseersättningen, men även det underliggande sociala säkerhetsnätet träder bara in vid sociala omständigheter som gör att en individ inte kan försörja sig själv. När den ekonomiska politiken i de nordiska länderna har fokuserat mycket på att säkerställa en full sysselsättning, så avspeglar detta just det aktiva sättet att tänka och att fokus ligger på den så kallade arbetslinjen, det vill säga att alla som kan måste arbeta, men då måste de också erbjudas ordentliga villkor (lön och arbetsvillkor). Det finns många exempel på detta, men den mest berömda modellen är nog den svenska Rehn-Meidner-modellen som fokuserar starkt på en aktiv arbetsmarknadspolitik och förklarar den danska "flexicurity"-modellens framgång under senare tid.

Dessa omständigheter negligeras ofta i den internationella debatten om de nordiska länderna – både av kritiker som betonar de höga skatternas negativa betydelse för arbetsutbudet och av beundrare som gärna vill kopiera de nordiska resultaten. Den nordiska modellen har uppnått sina resultat till följd av en balans mellan att å ena sidan ta hänsyn till sociala förhållanden samt fördelning och att å andra sidan ta hänsyn till arbetsmarknadsdeltagande och en välfungerande privat sektor.

KOPIERA OCH KLISTRA IN?

Utvecklingen i de nordiska länderna är inte en saga. Modellen har inte varit utan kriser. De nordiska länderna har påverkats av den ekonomiska utvecklingen i allmänhet, men även av fel i den ekonomiska politiken. Den internationella debatten är ofta knuten till tidens "älskling" – just nu är det Norden i allmänhet och den danska flexicurity-modellen i synnerhet – men för 10–15 år sedan var Norden för många ett skräckexempel på länder i stor kris. Holland, de asiatiska tigrarna och dessförinnan Tyskland utgjorde däremot modellexempel. Denna starka fokusering på "succémodeller" är ofta ganska naiv och historielös. Det finns ingen "krisfri" modell och de historiska erfarenheterna visar att alla länder har gått igenom "goda" och "dåliga" perioder.

UTMANINGAR

De nordiska länderna står inför många viktiga utmaningar. De flesta av dessa utmaningar är inte något som är särskilt utmärkande för de nordiska länderna, utan är utmaningar som de flesta västländer står inför. Även om utmaningarna är universella, så är det fortfarande viktigt att hitta lösningar som stämmer överens med grunddragen i den nordiska modellen. Utmaningar kräver reformer, men inte nödvändigtvis en ändring i grundprinciperna i den nordiska modellen. Historiska erfarenheter visar också att det inte är en modell som skapats en gång för alla, utan att den har utvecklats löpande i takt med samhällsutvecklingen.

14

DEMOGRAFI

Befolkningens ålderssammansättning kommer att ändras markant under det kommande årtiondet. Antalet äldre kommer att öka till följd av fallande födelsetal, men framför allt till följd av en längre levnadstid. Detta kommer att belasta de offentliga finanserna betydligt, eftersom kostnaderna för pensioner och välfärdstjänster (sjukhusväsendet, äldreboenden) kommer att öka samtidigt som arbetsstyrkan minskar. Fastän de demografiska förskjutningarna i stort sett är de samma för alla de nordiska länderna, så är skillnaden stor vad gäller den demografiska utmaningen. Sverige och Danmark har löst en stor del av problemet genom olika reformer (Sverige: pensionssystemet, Danmark: pensionsåldern), men större problem finns att vänta för Finland och i synnerhet Norge.

Det finns inget enkelt sätt att lösa det demografiska problemet. Man skulle kunna föreställa sig att ett stigande födelsetal eller en ökande invandring skulle kunna lösa problemet, men så enkelt är det inte. Nyfödda kan också se fram emot en längre levnadstid och den delen av problemet som är knuten till en längre levnadstid kan sålunda inte lösas genom ett stigande födelsetal. Invandringen kan bara lösa de finansiella konsekvenserna av demografiska förändringar om den bidrar till en ökad sysselsättning och därmed större skatteintäkter.

Reformer inom detta område är svåra att genomföra, dels för att man politiskt under ett antal år har försökt att lösa arbetsmarknadsproblemen genom att driva fram en tidigare pensionering och på så sätt sänka den effektiva pensionsåldern (samtidigt med att levnadstiden blivit längre), dels för att många gärna vill pensioneras tidigare (vilket ofta förstärkts av ett stort pensionssparande).

OFFENTLIG VÄLFÄRDSSERVICE

En viktig del av den nordiska välfärdsmodellen är att befolkningen har tillgång till ett brett spektra av välfärdstjänster som undervisning, hälsovård, äldreboenden m.m. Grundprincipen är att alla har tillgång till dessa och att de tidsmässigt ska motsvara och fylla de flestas behov. Den offentliga välfärdsservicen är inte tänkt som en nödlösning, utan är något som kan tillgodose de flestas behov.

Detta utgör en särskild utmaning, eftersom många av dessa välfärdstjänster är mycket arbetskraftskrävande och kännetecknas av den viktiga kontakten människor emellan. Verksamhet som rör till exempel barnomsorg och äldreomsorg kan inte effektiviseras så lätt. Man kan visserligen låta samma personal passa fler barn eller vårda fler äldre, men det skulle uppfattas som sämre service av medborgarna och därmed inte ses som en tillfredsställande lösning. Arbetskraftsintensiva verksamheter som är svåra att rationalisera har en tendens att bli dyrare att producera över en längre tid – den personal som arbetar i verksamheten måste också få löneförhöjningar i nivå med andras! – ett villkor som har blivit särskilt synligt genom den lönedebatt som pågått under senare tid i den offentliga sektorn i alla de nordiska länderna.

15

Politiskt sett står man därför inför dilemmat att kunna garantera att den välfärds-service som erbjuds fortfarande motsvarar den tid som behövs och det behov som finns och att den kan levereras utan skatteinlöjningar. I alla de nordiska länderna diskuteras kontinuerligt olika möjligheter för att effektivisera den offentliga sektorn, men som tidigare nämnts kommer det inte att kunna lösas alla utmaningar inom serviceområdet. Det innebär att man i framtiden kommer att uppleva en betydande påfrestning inom detta område och därmed även stå inför några svåra prioriteringsfrågor.

GLOBALISERING

I den internationella debatten anses särskilt globaliseringen vara ett hot mot länder med en stor offentlig sektor. Uppfattningen är att det blir allt svårare eller dyrare att upprätthålla ett välutbyggt och skattefinansierat välfärdssamhälle. De nordiska länderna har fram tills nu faktiskt motbevisat detta tänkesätt. Länderna har alltid varit tätt integrerade i den internationella ekonomin och därmed varit några av de mest ekonomiskt öppna ekonomierna, samtidigt som den nordiska välfärdsmodellen har utvecklats med hjälp av och baserats på en stor offentlig sektor.

Globaliseringen tar sig emellertid nya former och de historiska erfarenheterna är inte någon garanti för att det inte kan dyka upp utmaningar i framtiden på denna front. De viktigaste utmaningarna här är emellertid knutna till möjligheterna för att upprätthålla en hög sysselsättningsnivå med rimliga löner. Den avgörande faktorn för om detta kan låta sig göras i en mer globaliserad värld ligger i utbildnings- och forskningspolitiken, områden som traditionellt sett har utgjort en betydande del av den nordiska välfärdsmodellen och som sätter fokus på sysselsättningsmöjligheter och villkoren för den privata sektorn. Den viktigaste utmaningen är således fortfarande att upprätthålla och utveckla en hög utbildningsnivå i befolkningen i bred mening (både hos eliten och hos befolkningen i stort). Om detta lyckas, så kommer den delen av globaliseringen som är knuten till ökad handel och mobilitet för varor, kapital och tjänster inte att bli ett avgörande hot mot den nordiska välfärdsmodellen.

Migrationen däremot är en potentiellt sett mer allvarlig utmaning för de nordiska länderna. Den nordiska modellen är i verkligheten ett stort implicit försäkringssystem – välfärdssamhället tar hand om de "olyckliga" samtidigt som de "lyckliga" bidrar till finansieringen genom att betala skatt. Detaljerna i detta system är många och komplicerade, men reellt sett är välfärdssamhället en försäkring mot händelser som kan inträffa i livet. Detta försäkringssystem fungerar bra i och med att alla deltar, men detta är samtidigt den avgörande förutsättningen – systemet fungerar bara för att de "svaga" skyddas av de "bredas axlar". Migrationen är en utmaning för detta system om det bland utvandrarna finns många med "breda axlar" samtidigt som det bland invandrare finns många med "smala axlar". Konstruktionen i den nordiska välfärdsmodellen gör detta till ett latent problem. En hög skattenivå och offentligt finansierade utbildningar gör å ena sidan emigration till en särskilt attraktiv ekonomisk möjlighet för de mer välutbildade och å andra sidan gör den höga nivån på minimilöner och krav på arbetsmarknadsdeltagande (inte minst för kvinnor) det svårt att undgå att invandrare (från låginkomstländer) är överrepresenterade bland mottagarna av sociala tjänster. Idag är nivån på in- och utvandring inte av en sådan omfattning att den nordiska välfärdsmodellen direkt är hotad av detta, men det avspeglas även av de restriktiva reglerna för invandringen. Det är inte utan grund att hela invandringsproblematiken är särskilt problematisk i de nordiska länderna och att länder som traditionellt sett har varit "öppna" i förhållande till invandring idag kan uppfattas vara det motsatta.

KOHESION

Välfärdssamhällets gemensamma försäkring fungerar för att den har ett starkt allmänt stöd i befolkningen. Detta beror troligtvis på att de flesta tycker att modellen fungerar bra. Det är särskilt viktigt att man tycker att skatteinbetalningarna går till system som man antingen själv någon gång kan ha nytta av eller som löser välmotiverade uppgifter på lämpligt sätt (den offentliga sektorn fungerar bra). Detta understryker också hur viktigt det är att säkerställa att dessa förhållanden även gäller i framtiden. Två omständigheter är särskilt viktiga i detta sammanhang – nämligen att man kan upprätthålla den starka norm som är knuten till arbetslinjen samt att man även fortsättningsvis har en välfungerande offentlig sektor som löser uppgifter som är av intresse för befolkningen.

De senaste årens gynnsamma utveckling i de nordiska länderna beror framför allt på en rad reformer som genomförts över flera år och med utgångspunkt i problem och kriser i de nordiska länderna. De nordiska länderna skiljer sig från andra länder genom att de förenar högt välstånd och en relativt jämn inkomstfördelning och inte genom att vara länder utan kriser som inte behöver framsynta reformer.

→ "De nordiska länderna skiljer sig från andra länder genom att de förenar högt välbefinnande och en relativt jämn inkomstfördelning och inte genom att vara länder utan kriser som inte behöver framsynta reformer".

TORBEN M. ANDERSEN

→ "Paradoxen hör till den nordiska mentaliteten och ger intrycket av att sagorna aldrig är långt borta".

MARIE-LAURE LE FOULON

Under alla dessa år som jag har plöjt kors och tvärs genom era länder, besökt era företag, ätit era gummiartade smörgåsar och badat i era mörka sjöar, lyssnat till oändliga tal, glatt ha ropat "goddag" i ett tiotal svenska affärer utan att någon svarat mig, druckit Gammel Dansk klockan tio på förmiddagen och kaffe vid midnatt, varit nära döden när istapparna föll från taken, mer än hundra gånger hört mig själv kallas Marie-Louise istället för Marie-Laure ... Under alla dessa år har jag försökt att förstå er snarare än att döma er och det har jag bestämt mig för att fortsätta med. Visserligen har beställaren av denna artikel föreslagit att jag ska vara kritiskt, rentav elak. Det är jag van vid. Varje gång som jag har skrivit i någon skandinavisk trycksak har man förklarat för mig att jag bör ha vassa tänder. Till slut har jag valt att kalla det den nordiska masochismen. Jag har dragit slutsatsen att nordborna, förkrossade av samvetskval över att representera goda och upplysta samhällen och att vara mönsterbarnet i denna skumma och falska värld, ber mig återställa balansen.

Att leva vid sidan av en nordbo innebär i praktiken att leva intill en ambulerande skuld känsla. Det är ärligt talat besvärande. "Skulden, denna ångerreligion, fylld av ständigt återkommande samvetsbetänkligheter, tolererad, avnjuten, formande de dåliga samveten som befolkar den nordiska litteraturen", sade en gång fransmannen Lucien Maury. Jag har länge betraktat detta dåliga samvete som dödsbringande. I det såg jag huvudanledningen till den bottenlösa tristess som ibland griper människor i Norden, till deras sporadiska supande och detta svärmod som väller upp likt en dimma över landskapet, och desto mer så när temperaturen sjunker. Detta trodde jag till januari i år då jag råkade på en intervju med den ryske filmaren Pavel Lungin där han förklarade att "den som vägrar att skämmas förminskar sitt liv. Därför att det i känslor av skam och skuld finns en enorm återskapandekraft". Då upptäckte jag den andra sidan av det dåliga samvetets mynt – den aktiva substansen, som det heter i läkemedelsbeskrivningar. Jag förstod Norden bättre. Snarare än masochism handlar det om en rening.

ASTERIX MAGISKA DRYCK

Propagandan kring det nordiska idealsamhället ligger på samma höga nivå som den känsla, som skandinaverna delar, av att förkroppsliga världens goda samvete. Den nordiska modellen, fast man borde snarare säga det nordiska systemet, är en

veritabel trolldryck i stil med den som Asterix har. Den är rättvis och effektiv. Den visar att de förhärskande nyliberala tankegångarna inte är oundvikliga. Fakta talar sitt tydliga språk. Enligt en PISA-undersökning är finländarna världens bästa elever i klassen. Om man lägger samman all världens statistik (tidningar, veckotidningar, böcker, bibliotek) är de till och med världsmästare i läsning. Bonden Paavo har blivit bokmal! En gång hörde jag en rysk tidigare minister säga, med ett stänk av avundsjuka: "Finländarna vet inte vilken tur de haft som inte har olja därför att det svarta guldets är innovationens fiende." Beviset? Över 70 procent av de mobiltelefoner som säljs i Indien – över en miljard invånare – är från Nokia – producerade av ett land med 5,2 miljoner invånare.

Danskarna å sin sida är världens lyckligaste folk. I undersökning efter undersökning, år efter år, sommar som vinter, vare sig man bränner Dannebrogen i världens alla hörn, fördömer invandringslagarna som bland de mest repressiva i världen och att landet inte når Kyotomålen för koldioxidutsläpp 2012... Det bekymrar inte dansken särskilt mycket, med luften från vindkraftverken svepande genom håret är han LYCKLIG. Vissa har till och med räknat ut att han i genomsnitt har 62,7 lyckliga år i livet. Det är svårslaget för med det resultatet skrattar han i sömnen!

Hela världen är överens om att Norge är ett förnuftigt land, till och med försiktigt. Det har lyckats skydda sig mot "den holländska sjukan", denna åkomma som drabbade Nederländerna på 60-talet då landet exploaterade sina gasfyndigheter i havet så att det skapade en finansbubbla. Höjdarna i den norska oljeindustrin har hållit huvudet kallt och deras kassa är överlägsen Saudiarabiens. Det är bara Förenade arabemiraten som är rikare. Framför allt är Norge det enda oljeexporterande land som är en sann demokrati och som inte har fläckats av det svarta guldets.

Och svensken, han kommer – tack vare sin onekligen stora ingenjörstalang – hitta en teknisk lösning på mänsklighetens problem. Han har för övrigt bytt ut den gamla statsreligionen och sökandet efter Gud mot forskning och utveckling (FoU). För Richard Florida*, en av världsekonominas guruer, är Sverige nummer ett på skalan för kreativitet i världen. Landet förenar i praktiken det bästa av de tre T:na (talang, tolerans och teknologi). Resultat: Kineserna kommer för att låta sig inspireras av miljövänliga stadsdelar i Stockholm och Malmö.

Och så islänningarna som mer och mer ersätter sin urgamla födkrok, fisket, med en verksamhet som inte luktar, banker, och med en osannolik aluminiumproduktion. Deras stora vulkanö blir på så sätt ett finanscentrum packat med enorma fabriker.

Ur en europeisk synvinkel har ändå de nordiska länderna vid hastigt påseende inget speciellt. Det råder ingen, eller nästan ingen, tidsskillnad i förhållande till resten av kontinenten och deras huvudstäder är nära London, Paris, Berlin eller Bryssel.

Man skulle kunna förväxla dem med norra Belgien eller Tyskland, bara lite kallare och snöigare. I verkligheten är skillnaderna större än de kan verka. Dessa länder har värderingar och ett kulturellt arv som skiljer sig mycket från resten av Europa.

Självklart är de också olika sinsemellan. Man kan till och med säga att de blir det mer och mer allteftersom tiden går. Men, bortsett från detta, finns det likheter som de själva har en tendens att glömma, men som sticker i ögonen på en utlänning. De är offer för den berömda "syskoneffekten": för att klara sig i samma familj måste man utmärka sig. Ändå hör de till samma kulturfamilj, de delar samma historia, står på samma språkgrund, har ett besvärligt klimat och tvånget att bo på föga gästvänliga marker, som Danmark, eller uppriktigt sagt ogästvänliga, som Island och norra Sverige, Norge eller Finland. Det finns en Homo nordicus som har en likartad mentalitet och en gemensam vision om välfärd och demokrati. Och denne Homo nordicus är mera komplex och paradoxal än man kan ana av den etikett "ekologisk-jämställd-demokratisk" som han försöker skylta med. För den nordiska modellen bortom det välfärdssamhälle som skapades under andra halvan av 1900-talet skulle också kunna vara en geopolitisk modell för Balkan, liknande Nordiska rådet eller en miljömodell för Medelhavsunionen, i stil med samarbetet mellan länderna runt Östersjön.

MYCKET STORA SMÅ

Det första den som anländer från kontinenten lägger märke till är bytet av skala. Med undantag av Danmark är det frågan om stora områden med få invånare. Mycket få i själva verket. Tillsammans motsvarar de finländska och danska befolkningarna Stor-Paris! Och det "stora" Sverige har en mindre befolkning än Grekland, mindre än Belgien, än Tjeckien, än Ungern eller Portugal. Det är en fenomenal skillnad mellan den betydelse de nordiska länderna har i världen och deras befolkningsmängd. Deras rykte överstiger med bred marginal de futtiga 24,8 miljonerna invånare. Skillnaden är resultatet av en kreativ, talangfull och effektiv marknadsföring. För tre år sedan graderade en undersökning varumärken efter deras image. Det italienska pastamärket Barilla kom först följt av danska Lego, därefter tyska Lufthansa och efter det svenska Ikea och franska Michelin. Av världens fem mest framstående varumärken är två skandinaviska och de står för två länder som tillsammans har knappt 15 miljoner invånare. På samma vis är Maersk etta i världen när det gäller containertransporter och står för 15 procent av Danmarks BNP. En av tre mobiltelefoner som säljs på planeten är en Nokia och företaget som sysslar med att "*connecting people*" har en omsättning som motsvarar 80 procent av den finländska statsbudgeten. Ikeas grundare Ingvar Kamprad är en av världens rikaste personer och hans koncern trycker 130 miljoner kataloger varje år, alltså mer än Bibeln. Småland möblerar världen med platser, myter och skandinaviska förnamn ... Det är förbluffande! De nordiska länderna är således bra på att sälja det lilla de har.

Så till den grad att de till och med lyckas sälja sin självkritik! Det behöver man bara betrakta världssuccén för Stieg Larssons Millennium-trilogi för att inse.

INDIVID OCH GRUPP

Glesheten har skapat en särskild mentalitet. I franska ögon framstår nordbon snabbt som en paradoxal figur. Om man ser till sambandet mellan individen och gruppen är det mycket annorlunda jämfört med Frankrike. Det låga antalet invånare gör att varje barn är viktigt och individen värdefull. En mycket subtil inställning, som man ständigt stöter på i vardagen. Till exempel genom känslan för integritet. Detta ord som ofta återropas vid sjukhusbesök, i småbarns skolgång eller, i dessa dagar, i frågan om den nya FRA-lagen som väcker en livlig folklig debatt i Sverige. I de nordiska språken är det ordets ursprungliga betydelse som är den vanligaste, alltså *"ett tillstånd som har alla sina delar, som inte har förändrats"* och inte betydelsen av ärlighet, hederlighet som för närvarande är den franska tolkningen. Följaktligen uppfostras nordiska barn i en anda av självständighet och ansvarstagande. De bryter tidigt med sina familjer, så snart de slutat skolan, och avlägsnar sig för gott från familjekokongen, i motsats till vad som är fallet i Sydeuropa. Tack vare att staten ger dem stöd och lån uppnår de ekonomisk självständighet. I Frankrike, däremot, leder ofta de ungas dröm om självständighet till frustration. Vid närmare betraktande handlar det i Skandinavien om en relativ självständighet eftersom de unga tyngs av skulder innan de ens har börjat arbeta. De är förvisso frigjorda från sina föräldrar, men mycket bundna till staten.

Paradoxen är att denna självständighet inte leder till individualism utan till samhällskänsla, till konsensus. Skandinaverna anser att individen bör underordna sig gruppen. Den nordiska demokratin är inte individuell utan organiserad. Medaljens baksida är en mycket hämmande social kontroll, denna Jantelag som ger en konformism som leder till utslätning. Det är åtminstone det intryck många utlänningar får medan nordborna i stort inte ser det som ett problem. Har inte den svenske etnologen Åke Daun talat om *"en verklig strävan efter likhet"*?

Det är rätt imponerande att betrakta hur svenskar och finländare alla gör precis samma sak till jul eller till midsommar, från norr till söder i sina länder, bland fattig som rik. Hur norrmännen går på tur till fots eller på skidor på samma gång eller hur till och med inredningen i nordiska hem ser likadan ut, enbart anpassad till sin nationella design. Denna följsamhet är företagets lycka när de vill lansera en produkt, men konstnärers olycka. Är det inte den store svenske författaren Ivar Lo-Johansson som har sagt *"Vi accepterar allt, vi svenskar. Vi skulle till och med acceptera att man pissade oss i örat. Vi böjer oss för allt. Vi skäms för allt."* Tack vare denna strävan till gruppanpassning visar sig det nordiska systemet vara mycket integrerande och ingen lämnas vid sidan av vägen. Om ett barn har svårigheter i skolan är det hela gruppen som börjar *"arbeta"* för att få eleven på rätt spår igen.

Omedvetet tillämpar nordborna den grundläggande säkerhetsprincip som säger att en vägg inte är starkare än dess svagaste punkt och ingen kedja är starkare än dess svagaste länk. För att kedjan ska vara stark måste man känna till de svaga länkarna för att kunna ta bort dem – det är för övrigt intressant att notera hur tvångssterilisering har tillämpats i stor skala – eller noga övervaka den som man inte kan ta bort. För att fungera som samhälle krävs att systemet är starkt reglerat och att självkontrollen betraktas som viktig. I skolan lär man sig följaktligen inte att diskutera eller att utveckla en känsla för att säga emot. Denna frånvaro av ifrågasättande är mer eller mindre likartad i de fem nordiska länderna, men den är i stort sett allmän.

23

Man kommer att invända: "Varför ska man ifrågasätta ett system som fungerar väl? Varför ska man lära sig att diskutera?"

Visst kan man fråga sig om det i en konsensuskultur, i en social modell som är mer av ett nätverk än en hierarki, är viktigt att utveckla en kritisk läggning. Man kan svara att ingen demokrati kan leva utan ifrågasättande utan risk att tappa i vitalitet. Om vi återvänder till "Millennium" av Stieg Larsson, och man kan till den lägga "Flykten" av Olav Hergel, översatt till franska i år, ser vi två verkligt giftiga porträtt av de svenska och danska demokratierna. Det är avslöjande att dessa två verk är skrivna av två journalister som pekar ut system som fjädrar sig med demokratiers alla attribut, med neutralitet, med barns rättigheter, välvilja mot tredje världen – för att ibland avslöja sig som riktiga krigsmaskiner riktade mot de svagaste. Det är inte förvånande att de två öppet hänvisar till Astrid Lindgrens Pippi Långstrump. Denna nioåriga, fräkniga lilla busunge med röda flätor har kommit att symbolisera en dröm för nordborna: att vara fritänkare, i uppror mot systemet.

TILLIT

"Det ovanliga är inte systemet utan stämningen som bär upp systemet, legitimerar det, denna gemensamma syn på framtiden; (...) tron på den moderna människan", sade François-Régis Bastide om Sverige redan 1969.

Skandinaverna har en bekymmerslös ungdom. De känner inte av examenstrycket som i Frankrike och har en bild av framtiden som är mycket framgångsrik, mycket positiv. De utvecklas i ett system som framför allt hyllar den personliga integriteten och gruppvärderingar snarare än att utveckla intellektet. Det är en av anledningarna till att de aldrig känner det som om de förlorat ett år när de efter studentexamen tar ett sabbatsår i utlandet. Och vad bättre är: de unga respekteras. Obetalda praktikplatser, som förekommer överallt i Frankrike, är otänkbara här. Följaktligen har ungdomarna i de nordiska länderna självförtroende och visar sig vara mer av entreprenörer, mindre oroade av förändringar än i Frankrike.

Konsultföretaget Kairos Future har pejlade förväntningarna bland 16–29-åringar i 17 länder. Franska ungdomar är mest pessimistiska och mest konformistiska.

På frågan "Ser din framtid lovande ut?" svarar bara 26 procent ja mot 60 procent bland danskarna.

I boken "Misstrons samhälle: hur den franska samhällsmodellen bryter ner sig själv" utgår Yann Algan och Pierre Cahuc från konstaterandet att endast 21 procent av fransmännen säger att de litar på andra. När samma fråga ställs i de skandinaviska länderna ger den tre gånger fler positiva svar (66 procent i Sverige, 60 i Danmark). Jag har lust att säga: tappa dina handskar eller mössa i något av dessa länder och du får tillbaka dem. Bättre ändå: tappa din plånbok. En amerikansk tidskrift genomför regelbundet en roande undersökning i 14 länder i Europa och i USA. Dess utsända "tappar" plånböcker som innehåller 50 dollar och ägarens kontaktuppgifter. I fyra fall av tio behåller fransmännen det upphittade, vilket lägger dem i botten av listan, med alla plånböcker lämnas tillbaka i Danmark och Sverige! Yann Algan och Pierre Cahuc har gjort den ekonomiska beräkningen att om Frankrike hade samma grad av förtroende och samhällsanda som Sverige så skulle dess BNP vara fem procent högre, vilket är 1 500 euro per person och år.

Nordborna tror på framtiden därför att det är industrialiseringen, moderniteten, som gett dem välfärden. De ser globaliseringen mer som en möjlighet än som ett hot. Med sin koppling till protestantismen, en verklig reformreligion, växlas detta självförtroende till energier. På så sätt blir det livslånga lärandet en gångbar valuta och folkhögskolorna ger alla en chans till utbildning. En europeisk arbetsmarknadsstudie har visat att en finländare, en svensk eller en dansk i genomsnitt har fem jobb eller fler under sitt liv. Däri ligger en stor nordisk fördel framför Frankrike där en löntagare är "slut" vid 50 års ålder. Dessa variationer genom livet är dessutom ytterst väl anpassade till globaliseringen som kräver en ständig förändring.

ENKELHET OCH PRAGMATISM

Att bo i Norden är att snabbt förstå att dessa glesbefolkade nationer som brer ut sig över enorma landområden och lever under svåra klimatförhållanden, har varit fattiga under hela sin historia. Överflödet i de tempererade eller varma klimaten har aldrig nått länder där högreståndshusen är klädda med imiterad marmor och där man kallar herrgårdar för slott. Det är bara nyligen som fattigdomen har försvunnit, endast två eller tre generationer tillbaks. Minnet av denna fattigdom lever ännu kvar, dolt i kollektivets undermedvetna. Det räcker med att höra människor som lever idag berätta att de som barn såldes på fattigauktion. I Frankrike försvann denna storskaliga fattigdom för fem-sex generationer sedan och ingen minns den längre. 1890 kunde man i Figaro läsa fasanfulla historier om lik som grävts upp ur gravar för att säljas som kött eller om de barn som varje morgon slängdes i vallgraven vid Château de Vincennes i Paris.

Hursomhelst har dessa minnen fallit i glömska och med dem känslan för vår egen bräcklighet. Hos nordborna är känslan ännu levande och de underhåller den så

snart de kan i sina sommarstugor med enkel standard. För blygsamheten är en uppskattad egenskap hos nordborna. Adjektiven "enkel, vanlig, som alla andra" är lika hyllade som "originell, unik, excentrisk" är i Frankrike. Den skandinaviska eliten odlar skickligt bilden av sig själv som den typiske medelsvensson och älskar att bli tilltalad med förnamn. Det gäller också ordet "folklig" som "där uppe" inte är lika med det nedsättande "*popu*" på franska utan innebär en förnäm folklig förankring.

De är de enda europeiska samhällen som inte dominerats av det grekisk-romerska imperiet, denna stads- och stencivilisation. Nordiska stadsplaner bär spår av detta och där kallar man två hus för en by.

Detta är träland. Träd växer långsamt – särskilt på dessa breddgrader – och trä förstörs snabbt av eld. Träet är ett mycket demokratiskt material, mycket uppskattat. Alla kan arbeta med trä och i varje nordbo döljer sig en snickare. Träet antyder blygsamhet och enkelhet.

Som utlänning är det alltid slående att se hur godmodigt den skandinaviska tillvaron anpassar sig. Den politiska klassen är mycket tillgänglig för medierna. På sjukhusen verkar läkarna, på amerikanskt vis, vara ens bästa kompis efter fem minuter. Ända till arbetsplatserna där man tar av sig skorna, lagar mat, tar en dusch och där man ibland till och med finner vilrum! Det enkla är på ett bisart sätt förbehållet det offentliga livet medan den privata sfären är minerad med komplicerade och krångliga fällor. Till att börja med detta "tack för senast", som jag ständigt glömmer, medan ett enkelt "*s'il vous plaît*" egentligen inte existerar på svenska. För att inte tala om att man kan umgås i årtal med nordbor utan att någonsin sätta foten i deras hem. Det spontana "kom förbi på en drink" eller "kom och käka hemma hos oss ikväll" hör inte riktigt till infödingarnas vokabulär.

Dessa skogsbeklädda länder är också byggda på granitgrund. Ännu en fysisk förutsättning som präglar mentaliteterna. Med tiden förvandlas graniten till sand, vilket ganska väl illustrerar tillvarons och maktens fåfänglighet, men ett granitblock kan också formas vilket ger en mycket pragmatisk bild av tillvaron.

DEN GRÖNA TRÅDEN

Nordbon är mer av bonde, fiskare, vedhuggare än en stadsbo. Alla traditioner och fester är kopplade till naturen. Nordbon håller sig med ett slags naturreligion, en mycket djup, mystisk relation till miljön. Aldrig är Homo nordicus så lycklig som när han sitter på en sten och äter en smörgås, dricker kaffe ur en plastmugg och tittar på fåglar. Med tiden har nordbon lärt sig att låta sina intressen tjäna den egna imagen. En marknadsföring som inte saknar överdrifter. För är de egentligen så gröna som de vill göra gällande?

Låt oss börja med miljökonferensen i Stockholm 1972. Detta första ekologiska världsmöte utspelar sig just då de svenska träskorna – ett genialt utflöde av

bondesamhället – klappar på europeiska fötter. Medan Norden förefaller idylliskt som fan förorenar de danska och svenska jordbruken och de finska pappersbruken Östersjön för fullt. 1987, när den norska statsministern Gro Harlem Brundtland myntar uttrycket ”hållbar utveckling” inför Skandinavien trots allt en miljöpolitik som begränsar kemikalieanvändningen, gör katalysatorrening allmän, beskattar eller förbjuder skadliga ämnen, omprövar metoderna inom jordbruk och pappers-tillverkning och stimulerar återvinning i stor skala. Och fortsätter att sälja bilden av sig själv som ”*environmentally correct*”.

26

Och verkligheten? En blandad bild. De nordiska länderna redovisar höga koldioxid-utsläpp och har, relativt sett, Europas största andel bilar med starka motorer. Danmark, som hade dämpat sitt vindkraftsprogram mot slutet av 1990-talet, kavlar nu upp ärmarna inför FN:s nästa miljömöte 2009. Landet strävar efter att minska sina utsläpp genom att ändra energislukande livsmönster. Därför att om den bästa energivinsten är besparing är de nordiska länderna verkligen inga föredömen. De slösar energi med en sorglöshet som gränsar till munterhet. Om det inte är lamporna som står tända hela natten i bostäderna så är det balkonger som är uppvärmda för att man ska kunna ta sig en kopp kaffe när temperaturen är nere på fem grader! Och svenskarna, som har satsat på kärnkraften, är avsevärt efter i fråga om vindkraft och har inte öppnat nätet för privat produktion som man gjort i Tyskland. Fosfat i tvättmedel har förbjudits i Sverige först förra året därtill tvingat av ett europeiskt beslut. Italien, Österrike och Schweiz har fattat motsvarande beslut för länge sedan. Man känner ju till sedan gammalt att fosfor och kväve ökar risken för eutrofiering (syrebrist), ett fenomen som drabbat Östersjön i stor skala. Mare Nostrum för EU:s 27 länder är ett av världens mest förorenade hav vars fiskar, om de inte försvunnit, bör ätas sparsamt – så giftiga är de. Nordborna som hädanefter gör mycket för att rädda sitt hav, som är så instängt att de kallar det sjö, föreställer sig fortfarande att det är de ryska eller polska grannarna som har förorenat och fortsätter att förorena deras gemensamma hav. Ändå talar statistiken sitt tydliga språk: Finland och Sverige är de värsta förorenarna per capita kring Östersjön.

En närmare betraktelse av skogsbruket ger inte heller någon idyllisk bild. Skogarna är sedan decennier intensivt brukade. Den biologiska mångfalden är svag och urskogarna nästan försvunna. Det finns egentligen inga kemikaliefria simbassänger i Skandinavien, i motsats till Schweiz eller Österrike. Lekplatser för barn i Stockholm har gått från 200 stycken 1985 till 54 år 2008. Inget att förvånas över när man ser med vilken hastighet den svenska huvudstaden fylls av betong. Man går till och med så långt att man bygger hotell på broar. De multinationella företagen skär guld med täljkniv och prioriterar det kortsiktiga samtidigt som de riskerar att döda hönan som lägger guldägg. För om turisterna blir fler och fler är det just för att de vill se en grön stad, något annat än Barcelona, Milano eller Paris. För att inte tala om hygienstandarden på maten som allmänt kan sammanfattas som smörgåsar, pizza, korvar,

köttbullar, pommes frites, cola och självklart kaffe. Finländare och svenskar tävlar om att vara världens mesta kaffedrickare.

UTLANDET

Nordborna har självförtroende. Tack vare öppenheten som skapar rättvisa, tack vare de många traditionerna som skapar en social gemenskap eller tack vare den låga korruptionen som gynnar handel, har nordborna också förtroende för samhället, för sitt system. Ändå ser de med stor tveksamhet på EU och det övriga utlandet. "Vi är misstänksamma mot de stora europeiska visionerna" sade för några år sedan en dansk utrikesminister "därför att vi är ett enigt och homogent folk som framför allt vill bestämma över oss själva".

Somliga har talat om en galopperande nationalism eller nationalistisk romantik. Ett är säkert, och det är att i namn av en viss estetik, en levnadskonst, en stor känsla för jämlikhet, är skandinaverna övertygade om sin egen överlägsenhet och aktar sig följaktligen noga för andra. Detta må gälla många länder i världen, men i de nordiska länderna bottnar detta behov av att framhålla sig själv i ett mindervärdeskomplex mot det övriga Europa. En dansk europaparlamentariker har kallat detta "den minimerade överlägsenhetskänslan". Han förklarade att Danmark aldrig glömmer att det är ett litet land men anser sig vara mer moraliskt högtstående än andra och skyldigheten att predika den rätta läran. Han hävdade att den gamla sången som sjöngs och skolorna enligt vilken "ogräsets frön kommer från andra sidan stängslet" sammanfattar den danska inställningen till allt utländskt inflytande. Denna misstro mot utlandet är paradoxal eftersom de nordiska länderna bygger sina rikedomar främst med hjälp av utlandet. Samtidigt som de idag är mycket rika är de också mycket beroende av omvärlden. Över 50 procent av den svenska ekonomin kommer från exporten och mer än 60 procent i Danmark, jämfört med knappt 26 procent i Frankrike.

Så varför finns denna paradox? Varför leder ett sådant självförtroende till en sådan rädsla för andra? Jag lägger fram en hypotes. Nordiska barn uppmuntras mycket mer än franska. "Bravo", "bra", "så stark du är", "en sån stor pojke, en sån stor flicka du är". Denna vänliga attityd består ända upp i vuxen ålder, den förstärks till och med för i glesbefolkade länder är det mer sannolikt att talangerna lyfts fram. Men dessa lovord, som bidrar till det självförtroende som tidigare beskrivits, skapar inte den också ett beroende av, inte komplimanger (låt oss inte glömma Jantelagen!), utan av uppmuntran? Bokstavligen injicerade med andras blickar, uppskattning och beröm har nordbon kanske inte känslan av att leva fullt ut när han underkastas en utländsk blick som uppträder annorlunda. Hans reaktion skulle då i bästa fall vara ointresse. I värsta fall främlingsfientlighet. I gengäld känner sig utlänningen ofta infantiliserad.

Paradoxen hör till den nordiska mentaliteten och ger intrycket av att sagorna aldrig är långt borta. Å ena sidan förklarar sig 60 procent av danskarna, "världens lyckligaste folk", enligt flera undersökningar som nyligen publicerats i Berlingske Tidende, vara oroliga för sin personliga och yrkesmässiga framtid! Vilken annan paradox kan bättre illustrera den nordiska mentaliteten än skeppet Vasa i Stockholm som har blivit en av regionens mest besökta platser. Att vända ett misslyckande, ett skepp som sjunkit på grund av en kungs fåfänga, till en framgångssaga. Som islänningarna sade: "faran är en möjlighet". Jädra nordbor, ni upphör aldrig att förvåna oss!

*Richard Florida, *The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent* (Harper-Business, 2005)

Skandinavien glömmar ibland bort hur stor betydelse man i verkligheten har i sin demokratiska omvärld. Amerika sprider sin kultur och sin uppfinningsrikedom över hela jordklotet, men ingen vid sina sinnens fulla bruk skulle komma på tanken att söka efter politiska idéer på andra sidan Atlanten, än mindre att söka råd om hur man organiserar sina politiska institutioner och valsystem. Skandinavien är däremot den stora politiska ledstjärnan, en modell att följa för socialdemokrater överallt.

Det är särskilt Sverige som av den globala center-vänster-rörelsen framhålls som bevis för att en blomstrande ekonomi inte bara är förenlig med jämlikhetstanken, utan att ökad jämlikhet också bidragit till att skapa ekonomisk framgång under årtionden. Så när Sverige då och då gör sig av med sin socialdemokratiska regering blir det ett slag i maggropen på center-vänstern överallt – och det orsakar ett lika stort känslosvall hos center-högern.

Den nya, ungdomliga ledaren för de konservativa i Storbritannien, David Cameron bjöd snabbt in Sveriges Fredrik Reinfeldt till London. Han sa att "de konservativa har mycket att lära av de svenska moderaterna". Hans parti har i detalj studerat hur Reinfeldt lade sig tätt intill och efterliknande socialdemokratisk politik för att vinna valet. Det är precis det som Cameron kopierar och det med stor framgång, enligt opinionsundersökningarna.

En stor skara brittiska politiker och journalister från vänster till höger har nyligen invaderat Sverige för att få en direkt inblick i sin egen sannolika framtid om David Cameron lyckas vinna nästa val. För det första, hur gjorde moderaterna egentligen för att vinna? Det finns skrämmande likheter mellan de båda länderna. Göran Persson förlorade valet 2006 när han hade varit finansminister under 12 långa år precis som Gordon Brown. Persson var mäkta impopulär, grå, charmlös och utan kontakt med verkligheten: samma sorts kritik som riktas mot Brown. Efter att ha misslyckats med att göra sig av med Persson trots opinionsmätningar som förutspådde en katastrof, gick socialdemokraterna med sömngångaraktig säkerhet och vidöppna ögon mot katastrofen. Kanske kommer Storbritanniens labourparti göra samma sak av rädsla för partisplittring om partiet skulle byta ut sitt ledarskap.

Till och med moderata statsråd erkänner att det inte fanns någon stark högersvåg i Sverige – bara en åstundan att göra sig av med en impopulär ledare, parat med en enkel, demokratisk hållning som går ut på att man måste avsätta regeringspartier ibland. Detta låter alltför välbekant för Storbritannien där opinionsundersökningar inte visar någon högersvridning när det gäller skatter eller utgifter, inte heller någon större entusiasm för det konservativa partiet, men däremot en stark önskan att avsätta ett impopulärt labourledarskap.

Cameron har lärt sig av Reinfeldt att allt hans ”moderater” behöver göra är att se till att bli hjälpligt valbara och sedan bara bida sin tid.

Moderaternas huvudfråga var dold arbetslöshet och regeringens tröghet när det gällde att få bukt med den höga sjukfrånvaron – något som Cameron har tagit fasta på i Storbritannien även om problemet är mycket mindre där. Det är på skolområdet Cameron hämtat mest inspiration från Sverige. Förra gången de konservativa hade regeringsmakten, i början av 1990-talet, tillät de vem som helst att starta friskolor, även små sådana, med statligt stöd per elev: såväl frivilliga som vinstdrivna skolor, privatskolor, muslimska och kristna skolor öppnades som ett resultat av detta.

Cameron planerar att göra samma sak. Det största vinstdrivna utbildningsföretaget – Kunskapsskolan – är i färd med att öppna privata utbildningsanstalter i Storbritannien under nästa år. Man rättfärdigar detta gentemot sina aktieägare med att dessa visserligen är förlustbringande experiment, men att man samtidigt är en föregångare på området. Om Cameron vinner kommer Kunskapsskolan att ligga bra till för att öppna så många friskolor med statligt stöd som det finns föräldrar som vill ha sina barn i dem.

Lustigt nog är inte detta ett program som den nuvarande, konservativa, svenska regeringen bygger ut; bara cirka 10 procent av de svenska barnen går i friskolor och Reinfeldts statsråd säger att de ägnar sin energi åt att förbättra vanliga, offentliga skolor istället. Friskolor har visat sig främja social segregering då det är mest medelklassfamiljer och etniska minoriteter som söker sig till dem. Många har dessutom restriktiva akademiska inträdeskrav och det finns en stark känsla av obehag inför nya, segregering, religiösa skolor.

För närvarande ser det ut som om svenskarna är inställda på att göra sig av med högern, vilket skulle vara helt i linje med landets historiska tradition av socialdemokratiska regeringar interfolierade med kortvariga avhysningar som fungerar som en varningssignal. De svenska socialdemokraterna har numera en populärare ledare i Mona Sahlin. Genom att rösta på moderaterna upptäckte svenskarna också att de hade fått något av en ulv i fårakläder och socialdemokraterna är riktigt oroliga för att den framgångsrika svenska modellen med samarbete mellan fackföreningar och arbetsgivare ska ha fått bestående skador. Flera nyligen genomförda skatte-

sänkningar och förändringar i sjukförsäkringen bryter med en tradition av höga skatter och en generös välfärdsstat.

I framtiden kommer det bli mycket svårare att åter höja skatter och förbättra förmåner. Även en blygsam dos av thatcheristisk ideologi kan försvaga den välbalanserade politiska ekologi som gjort Sverige till ett av de ekonomiskt och socialt mest lyckade länderna i världen. För britter finns det en särskild symbolik i att de svenska moderaterna infört entréavgifter till konstgallerier och museer, som tidigare hade gratis inträde – sinnebilden för Margaret Thatchers impopulära åtgärder på sin tid.

33

Alla länder har sina problem och sina upp- och nedgångar men i stora delar av Europa är Skandinavien fortfarande en modell man avundas. Särskilt högern och vänstern i Storbritannien kastar numera ängsliga blickar mot Sverige. Labourpartiet befarar att de har sin egen Göran Perssonska lärdom att dra. Samtidigt kan David Camerons konservativa se hur lätt väljarnas stöd kan gå förlorat om de, liksom Reinfeldt, vinner valet med ett falskt socialdemokratiskt program, men sedan försöker regera landet med en mer traditionell, konservativ politik som grund.

Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet har bjudit in den unga finska videokonstnären Petra Lindholm till att komplettera textbidragen i Årsboken 2008. Den internationellt erkända konstnären fångar med sina verk en särskild nordisk atmosfär och till Årsboken 2008 har hon valt bilder från verken *Until* och *Wherever you go, there you are* som visuell ram för boken.

→ I Petra Lindholms videoverk finns en nära koppling mellan bild och ljud. Hon sammanfogar sitt videomaterial med egenkomponerad musik och sång till personliga och känsloladdade collage.

Petra Lindholm arbetar huvudsakligen med video. Hennes filmer följer ofta ingen given narrativ. De är känsliga för nyanser och skiftningar i ljud och bild, vilket skapar en förtätad stämning snarare än en klar berättelse. Lindholm skildrar ofta lätt igenkännbara situationer eller fenomen i omgivningen, där det reella och vanliga framstår nästan mer överkligt än verkligt. Hon komponerar musik och sjunger för det mesta själv i filmerna.

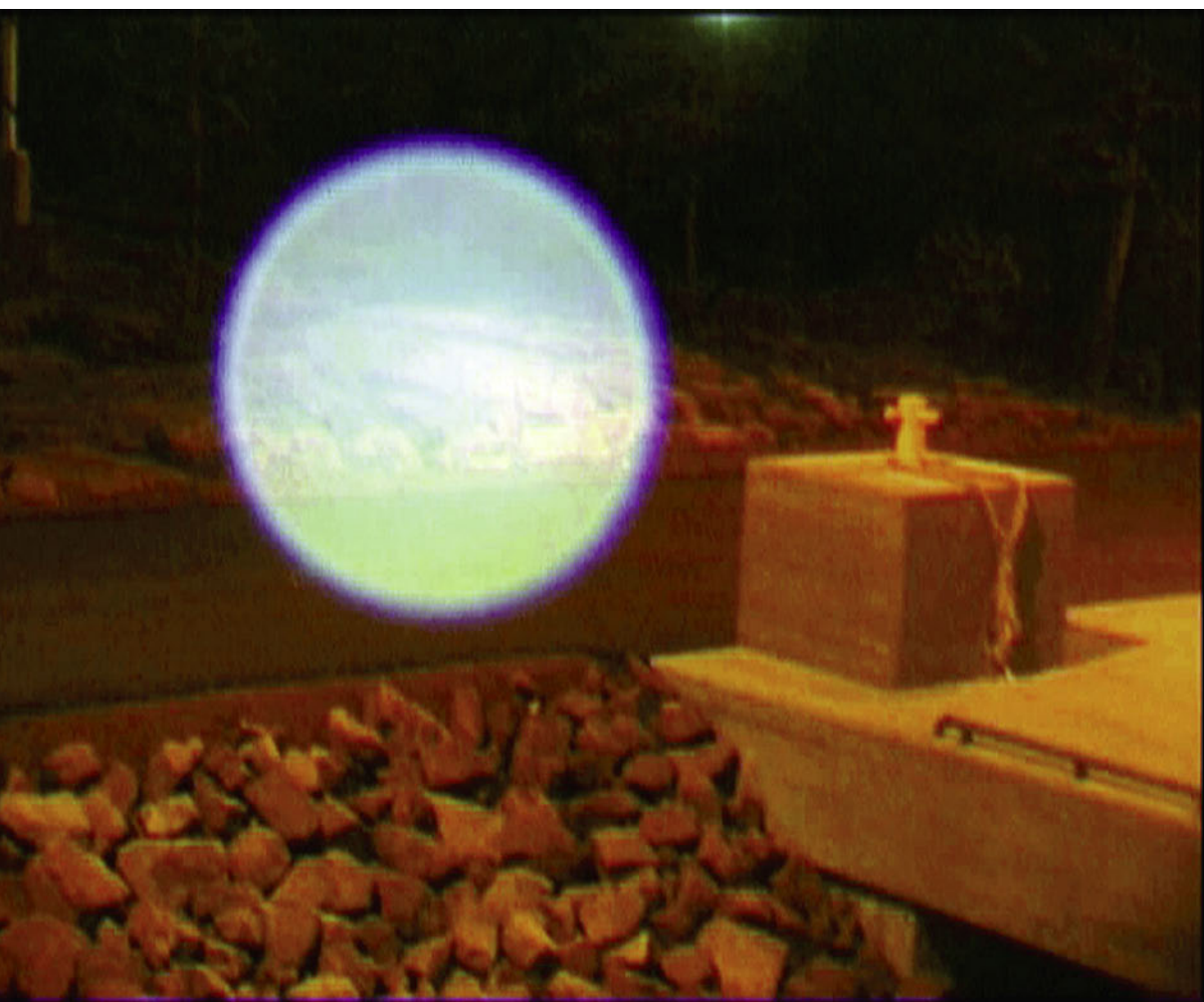

För att på allvar förstå den nordiska modellen måste man leva med systemet under en tid. Modellen har utvecklats från att bara ha varit en social modell till en filosofi som genomsyrar den nordiska folksjälén. Konceptet konstruerades och har sedermera utvecklats, rättats till och underhållits. I framtiden kommer modellen utan tvekan att utsättas för förändringar, kanske även drastiska sådana, när de socio-politiskt-ekonomiskt globala krafterna påverkar den både inifrån och utifrån.

Vad som egentligen menas med nordisk beror på sammanhanget, då det har olika betydelse i olika delar av världen. Begreppet "den nordiska regionen" används för övrigt enbart av personer från regionen eller av experter på nordiska frågor. Ordet skandinavisk har mycket högre igenkänningsfaktor runt om i världen. Oavsett vilket begrepp som används, om man hänvisar till en skandinavisk eller en nordisk modell, så har konceptet vårdats i ett hörn av Europa som inte var del av den förhärskande inriktningen på kontinenten. Modellens framgång kan, kanske delvis i alla fall, tillskrivas regionens relativa isolering.

En intressant infallsvinkel när det gäller den "nordiska modellen" är hur exakt termen är, eftersom många av idéerna kom från andra länder. Tyskland införde sjukförsäkring under den senare delen av 1800-talet; kampen för arbetares rättigheter och fackföreningar – i motsats till hantverkarnas skrån – uppträdde i större skala i USA långt innan de förekom i Norden; och andra länder införde välfärdsanordningar eller nationella pensionssystem före de nordiska länderna.

Modellen skapades i själva verket inte i regionen. De nordiska länderna förfinade olika sociala välfärdssystemen tills de blev verkligt nordiska och odiskutabelt blev modeller för andra länder. Det ökande inflytandet från socialdemokratin ett par decennier in på 1900-talet var en starkt bidragande orsak till detta och nuförtiden tar nordiska medborgare sina rättigheter för givna.

För världsmedborgaren, som inte har ett särskilt intresse för den nordiska regionen, ger en slumpvis efterforskning på Internet för att hitta information om modellen en exposé över en hel del åsikter. Ett hinder är definitionen av begreppet, en till synes enkel uppgift, men en fråga som genast inställer sig är exakt vilka länder som hör hemma under den "nordiska modellens" paraply.

Några källor påstår att Danmark, Sverige och Finland – EU-medlemmarna – är de enda som fortfarande använder den nordiska modellen. Norges oljerikedomar har uppenbarligen uteslutit landet från gruppen enligt en strikt definition. (Detta synsätt är något absurt då Norge helt enkelt använder sina oljeintäkter som ett alternativ – eller supplement – till skatter som en källa för statlig finansiering. Danmark kunde ha varit i en liknande situation om man inte föga förutseende hade sålt de flesta offshore-rättigheterna till den privata sektorn.) Flera tidiga källor hänvisar dessutom till en ”skandinavisk modell” använd av Danmark, Norge och Sverige, eftersom Finland startade sitt välfärdsbygge senare på grund av andra världskriget samtidigt som en geografisk definition utesluter Finland.

För att förenkla diskussionen är det bäst att anta att alla de nordiska länderna – som de definieras av länderna själva, och deras tillhörande områden, har den nordiska modellen som bas samtidigt som särskilda förhållanden i enskilda nordiska länder, och deras historia, gör att modellen har antagit en unik form i varje enskilt nordiskt land.

DEMOKRATI ÄR DRIVKRAFTEN

Att de nordiska länderna har utvecklat ett unikt sätt att strukturera och finansiera sina välfärdsinstitutioner som hälsovård och utbildning är en hederlig men samtidigt förenklad definition av den nordiska modellen. Det som gör den nordiska modellen annorlunda än de flesta andra modeller är att den är universell: alla har rätt till förmåner oavsett social eller ekonomisk status. För förespråkare av modellen låter detta väldigt attraktivt; för motståndare i och utanför den nordiska regionen låter det som en form av totalitär socialism.

Man måste komma ihåg att varenda åtgärd som föreslagits och blivit genomförd har kopplingar till ett allmänt val. Man skulle varken ha kunnat införa förmånerna eller drivit igenom den nordiska modellen utan demokrati.

Demokrati är i allra högsta grad en integrerad del av den nordiska själen. Det skulle vara ett skamlöst påstående att säga att de nordiska demokratierna är bäst i världen, men varje försök att bevisa att de inte är det skulle vara meningslöst. Storlek har betydelse särskilt när det gäller Danmark där man på endast fyra timmar kan köra från vilken plats som helst i landet till regeringsmaktens säte. Geografisk närhet till lagstiftarna gör att väljarna känner att deras röst hörs och detta ökar känslan av att vara deltagare i en demokrati. Det är förvisso sant att lagstiftare inte alltid frågar folket till råds, men mekanismerna för direkt medborgarinflytande finns även om man oftast är nöjd med sakernas ordning.

Befolkningsstorlek har också betydelse: det är enklare att övertyga några miljoner människor om de potentiella fördelarna med ett lagförslag än det är att övertyga en mycket större folkskara.

Men befolkningsstorleken är mindre viktig än de kulturella band som finns inom varje enskilt nordiskt land. Alla länderna har av hävd varit extremt homogena och likformighet skapar stolthet, men inte den skamliga självgodheten som beskrivs i bibeln. Till skillnad från de flesta andra europeiska länder med sina regionala och etniska olikheter har befolkningarna i den nordiska regionen varit förvånansvärt homogena (med undantag för de finlandssvenska och sverigefinska befolkningarna). Detta faktum påverkade utan tvekan den nordiska modellen till en början, men det drev utan tvivel också på planerna när modellbygget väl hade kommit i gång. Homogenitet kan också tryggt sägas vara katalysator i en demokrati.

47

Ombudsmannainstitutionen är ett äkta gräsrotsinstrument i de nordiska demokratierna. Med sitt ursprung i Sverige är ombudsmannaämbetet ett slags inofficiell högsta domstol där medborgarna kan utmana tolkningen av lagar, ett slags sambandsofficer mellan folket och lagen. Det kanske är lite överdrivet men man kan säga att ombudsmannainstitutionen utgör en direktlinje mellan medborgaren och de fundament som utgör grunden för samhällsbygget. Konceptet spreds från Sverige till de nordiska grannländerna och andra länder runtom i världen har åtminstone diskuterat tanken på att skapa sina egna ombudsmän. Ombudsmannen är ett element i den nordiska modellen som har framhållits som ett gott exempel, ett sätt man kan förfina demokratin på.

KUNSKAP MINSKAR NÄR AVSTÅNDET ÖKAR

Om man inte har en yrkesmässig eller personlig koppling till den nordiska regionen, är kunskaperna om den nordiska modellen hos gemene man i resten av världen mycket begränsade, nästan obefintliga. Ju längre bort man kommer från Norden desto mindre vet folk om den. Européer har förmodligen något slags föreställning om den nordiska samhällsmodellen, men om man korsar Atlanten eller ger sig iväg bort mot Asien kommer man förmodligen att hitta väldigt få människor som har den blekaste aning om vad den nordiska modellen är för något.

Många människor i resten av världen vet dock en sak om den nordiska regionen. Man har höga skatter där. Under andra hälften av 1900-talet, särskilt från 1950- till 1980-talet, steg skatterna dramatiskt. Vid mitten av århundradet låg skatten i Danmark och Sverige på runt 10–20 procent av BNP. Idag står de offentliga utgifterna i de nordiska länderna i medeltal för cirka hälften av BNP och huvudparten kommer från skatter. Beskattning har varit det främsta finansiella instrumentet för att finansiera den nordiska modellen.

För folk i länder där skatterna är lägre låter det som en mardröm att betala runt hälften av sin lön till staten, för att inte tala om hög mervärdeskatt och skatter som dessutom läggs på diverse varor och tjänster.

En amerikansk chefsperson skakade på huvudet och kallade det vansinne när han blev upplyst om skattesatsen. När jag förklarade vilka förmåner danska medborgare har och att systemet handlade om att andra människor förvaltar ens pengar svarade han: "Jag vill inte att andra människor förvaltar mina pengar."

Diskussionen som följde visade sig bli ett fåfängt försök att försvara fördelarna med det nordiska systemet (det danska i detta fall). Även sådan information som att utbildning och hälsovård är fria och att handikappade och äldre får vård kunde inte övertyga honom om det positiva med att leva i ett land som strävar efter att beskydda sina medborgare. Chefspersonen, som hade en avsevärd inkomst, var orubblig när det gällde att andra människor skulle få förvalta hans pengar.

48

Det faktum att många människor inte kan förvalta sina egna pengar borde ha övertygat honom, men hans svar var "Det är deras problem". I Norden skulle de flesta människor, dock inte alla, säga: "Det är *vårt* problem." Andemeningen i det uttalandet utgör de maskor som bildar ett skyddsnät under alla nordiska medborgare. Det finmaskiga nätet fångar alla som faller medan det amerikanska skyddsnätet oftast inte skyddar personer med medelinkomst och lägre medelinkomst. De välbärgade kan för det mesta ta hand om sig själva, de i de lägsta inkomstgrupperna får samhällshjälp, men de däremellan – som en gång i tiden kallades för arbetare – är de som faller igenom.

Som en dansk affärskvinna sa: Den nordiska modellen skulle kunna kallas för "lättsocialism". Bara ordet socialism kan sända kalla kårar nerför ryggen på många, särskilt på dem som associerar till kommunistiska exempel eller till forna kommunistländer. Det är särskilt ironiskt att höra amerikaner tala nedvärderande om socialism och i nästa andetag säga bra saker om Franklin D. Roosevelts "New Deal" som till sitt innersta väsen var socialistiskt, men som kamouflerades under ett annat namn.

Trots det är det svårt och nästintill omöjligt att förklara de ideal som den nordiska modellen bygger på för amerikaner. Vid ett annat tillfälle berättade jag för en fabriksarbetare om alla de statliga förmåner man har i Danmark och sa att det finansierades med höga skatter. Hans fråga var: "Hur är det förenligt med demokrati?" Så till och med de individer som själva kan falla genom nätet blandar ihop sociala förmåner med det suddiga begreppet frihet. Om staten tar en del av ens pengar ses det tyvärr som om staten tar en del av ens frihet.

FINANSIERING AV MODELLEN

Skatter är den primära källan till finansiering av de nordiska välfärds samhällena. Tidningen "Brussels Journal" hade en artikel med svidande kritik kallad "Myten om den skandinaviska modellen". I denna jämfördes de nordiska länderna med andra länder. Huvuddelen av kritiken i artikeln handlade om de höga skatter som nord-

borna betalar. Men skattefinansiering var ett fundament i den nordiska modellens urkund. Och ärligt talat, vilka andra sätt finns det?

Något som fortfarande är en gåta är omfattningen av den privatisering som genomfördes i Norden under slutet av 1900-talet. Om trenden berodde på en vilja till mer marknadsinriktade lösningar eller det hela genomfördes på grund av att regeringarna behövde inkomster är väl något man aldrig kommer att få ett svar på då detta numera tillhör det förflutna. Anta att en stat säljer ett företag till den privata sektorn så att staten kan tjäna en klumpsumma. Den privata investeraren som köpte företaget gjorde det förmodligen för att tjäna pengar. Frågan man ställer sig då är följande: Varför kunde inte staten ha en långsiktig ansats och fortsatt att tjäna pengar på företagande istället för att dumpa den delen av finansieringsbördan på skattebetalarna? Om det inte vore för överenskommelser eller direktiv om motsatsen kunde allmännyttiga företag ha fortsatt att vara offentligt ägda då de flesta ändå är statligt reglerade. Två bra exempel på statliga företag som ger vinst är Norges Statoil och Norsk Hydro. Det är inte många som pekar finger åt Norge och varnar den norska staten för socialism på grund av detta.

49

Beskattning är fortfarande en het potatis och beroende på vilken statistik man använder har Danmark och Sverige de högsta skattetrycken i världen. Det sägs att döden och skatterna är de enda två saker man kan vara säker på här i livet och det finns de som säger att de blir beskattade till döds för att finansiera den nordiska modellen. Men jag tvivlar på att skattebetalare skulle välja lägre skatter om det betydde att förmåner togs ifrån dem. De skulle förmodligen föredra en omstrukturering av systemet.

Regeringarna hittar samtidigt nya inkomstkällor. Ett exempel är det relativt nya systemet med betalparkering i Köpenhamn. Det har kanske inte minskat skatterna men det har gett ett tillskott på miljontals kronor som har avsatts till områden som annars skulle ha behövt skattepengar. Andra initiativ för att strömlinjeforma systemet, förbättra kontrollen eller för att få in inkomster är antingen på gång eller på väg under de kommande åren – om inte av något annat skäl så därför att medborgarna knappast kan förväntas acceptera ytterligare skatter.

MYTER OCH MISSFÖRSTÅND

De höga skatterna tvingar medborgarna att rationalisera och helt enkelt säga "Jag får i alla fall något för mina skattepengar". Det är sant men många människor vet inte exakt hur det hänger ihop. Om vi håller oss till danskarna och Danmark så känner de till att de har fri utbildning, fri sjukvård och andra sociala förmåner, men när det gäller andra delar av den nordiska modellen så har de inte alltid läst det finstilta.

Danskar utomlands eller danskar som talar med utlänningar som besöker Danmark målar ofta upp en vackrare bild än vad som motsvaras av verkligheten. De berättar om fri barnomsorg när den i verkligheten inte är gratis. Eller om hur arbetstagare får betalt för sjukdagar och att staten betalar notan, utan att de vet att frånvaro kostar arbetsgivaren pengar. Detsamma gäller föräldraledighet som delfinansieras av arbetsgivarna genom försäkring eller direktbetalning till den anställde. En del talar om fri äldreomsorg, men den kostar pengar och om en individ har pengar så går de till att betala notan. Ju mer tillgångar man har desto mindre förmåner får man eller åtminstone utan att betala. Man kan få se sina pensionsbesparingar minskas, men man kommer aldrig tvingas sova på gatan med tom mage.

Missförstå mig inte, alla dessa förmåner avser att förbättra samhället genom att garantera social trygghet. Saken är bara den att många människor tror att alla pengar kommer från staten antingen direkt eller genom fackföreningar eller offentliga institutioner. De glömmer bort att det inte finns något sådant som en gratis lunch.

Många människor tror att det är deras skattepengar som tar hand om dem och då de betalar höga skatter är de benägna att utnyttja sina rättigheter. Många arbetstagare förstår inte att den tveksamma "24 timmars-influensan" medför en kostnad för arbetsgivaren. Större företag kan lättare absorbera kostnaden än småföretag. En del skulle säga att anställda missbrukar privilegiet med sjukfrånvaro och det kan vara svårt att tillbakavisa den åsikten.

Stress är uppenbarligen sjukdomen på modet och visst är det en allvarlig åkomma som måste motarbetas. Stress kan försvaga en annars stark individ under lång tid. Det finns legitima fall av stress och det finns fall som är långt ifrån legitima. Enligt statistiken har en tredjedel av alla danska arbetstagare någon gång varit frånvarande från jobbet på grund av stress. Experter håller med om att orsakerna ganska ofta inte är arbetsrelaterade utan att det är förhållanden i individens privatliv som orsakar symptomen. Samtidigt är läkarkåren väldigt uppmärksam på stressymptom, så hellre än att chansa med någons hälsa ställer man diagnosen stress. För att vara helt uppriktig så kan man genom att gråta hos doktorn få vara borta från jobbet under veckor eller månader.

Den äldre generationen – som upplevde längre arbetsveckor och särskilt de som levde när rättigheterna och förmånerna var färre – skulle förstås påstå att den unga generationen inte har en god arbetsmoral. Det är självklart inte rätt mot unga människor då arbetstagare i alla åldrar verkar tänja på sina rättigheter till sjuk- och annan frånvaro.

Det är heller inte en fråga om generationstillhörighet som orsakar missbruk av systemet utan istället en fråga om känslan av att vara en del av samhället.

Samhörigheten i ett samhälle bygger på att alla medlemmar bidrar till samtliga element i den modell som samhället är uppbyggt på. Den nordiska modellen är en känslig organism och varje enskild medlem av samhället är en cell som måste hjälpa till att underhålla organismens livskraft. I en globaliserad värld där sedvänjor och reaktionerna på dem är under omdaning behöver den nordiska modellen skyddas och vårdas. Individualismen har stuckit ut hakan – på gott eller ont – i Norden och för att vidmakthålla modellen bör det nordiska samhället beakta John F. Kennedys ord. För att omformulera det han sa: "Fråga inte vad ditt land kan göra för dig, fråga dig vad du kan göra för ditt land."

51

FUNGERAR DEN NORDISKA MODELLEN?

En central tanke i den nordiska modellen är att förmånerna är universella, att alla får åtnjuta dem oavsett inkomst. Själva idén ger upphov till middagskonversationer, diskussioner och argumentationer. De välbeställda tycker att de får stå för alltför mycket som kommer de mindre bemedlade till del och dessa tar i sin tur emot förmånerna med en inställning som spänner alltifrån "Jag förtjänar det här" till "Jag behöver detta" och tråkigt nog i vissa fall även till "Jag måste komma på ett sätt att få del av detta". Samtidigt är grundtanken om universalitet – att alla skall ha samma rätt – just det som är det fina med den nordiska modellen oavsett om man ser den utifrån ett religiös, politisk eller mänsklig utgångspunkt – eller en kombination av dessa.

Alla politiska partier, över hela det politiska fältet i Danmark, har bevarandet av välfärdssamhället i sina partiprogram. Varför? För att de moderna nordiska samhällena till stor del byggdes upp enligt denna modell. Den har varit utsatt för upp- och nedgångar och nejsägare samtidigt som förespråkare av välfärdsstaten har sagt sitt, men en lång tid av välstånd talar för sig själv. Det ger kort sagt medborgarna sinnesfrid, som i sin tur ger en känsla av tillfredsställelse och en önskan att njuta av livet. Jag har levt med den nordiska modellen, prisat den och kritiserat den, och jag skulle inte vilja ha det på något annat sätt.

→ "De nordiska länderna är "exemplet" att följa om man vill uppnå mer rättvisa och jämlika samhällen, för där "inbjuds alla att sitta med vid bordet och äta sig mätta och glada (...); människorna verkar nyss stigna ur en saga av Hans Christian Andersen".

ANXO LAMELA CONDE

De nordiska länderna är "exemplet" att följa om man vill uppnå mer rättvisa och jämlika samhällen, för där "inbjuds alla att sitta med vid bordet och äta sig mätta och glada (...); människorna verkar nyss stigna ur en saga av Hans Christian Andersen, inte för att alla grodor där kan förvandlas till prinsar, utan för att alla människor där har möjlighet att bli vad de drömmer om utan att dörrarna stängs framför näsan på dem". På detta egendomliga sätt sammanfattade Costa Ricas president och mottagaren av Nobels fredspris 1987, Oscar Arias, nyligen vid ett möte hos stiftelsen Círculo de Montevideo i Medellín (Colombia), sin beundran för den så kallade nordiska modellen.

Arias "glömde" att tala om att de sociopolitiska och historiska förhållandena i Latinamerika är mycket annorlunda än de nordiska, och att den strikt utstakade väg som Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken planerat för regionen inte precis lämpar sig för den typen av system. I Latinamerika haglar tvärtemot reprimanderna över dem som inte följer den officiella vägen. Detta var inte direkt en oskyldig minneslucka från Arias sida. Trots att han är en fanatisk nyliberal, med idéer och en praktisk politik långt ifrån det system som han lovordar så högt, kan hans ord ändå användas för att illustrera den beundran och den idylliska bild som den så kallade nordiska modellen frammanar i andra länder, inte minst i den spansktalande världen.

Nordens tjuskraft – i vissa fall till och med dold under kritiken från dess mest skoningslösa belackare – kan i grunden härledas av ländernas framgång med att förena ekonomisk tillväxt och ett högt utvecklat socialt trygghetssystem med offentlig finansiering. Detta är möjligt i välutvecklade samhällen, där det dessutom finns en mer rättvis inkomstfördelning samt större social rättvisa och jämställdhet mellan könen.

Dessa är huvudlinjerna i ett system som sedan årtionden också upprepade gånger har använts som en modell att följa för den klassiska spanska politiken i högre eller lägre grad, framför allt av socialdemokratin. Och detta är den bild som oföränderlig har etsat sig fast i det kollektiva undermedvetandet, trots de förändringar som de nordiska länderna har genomgått under de senaste åren, främst i form av ett lägre

tryck på den offentliga sektorn till följd av privatisering av tjänster och en mindre reglerad arbetsmarknad, med Danmark som det tydligaste exemplet på denna tendens.

Om man till exempel vill tala om hur lång föräldraledighet som erbjuds är den obligatoriska referensen fortfarande de nordiska länderna. Detta gäller även när man talar om kvinnors deltagande i det ekonomiska och politiska livet (även om man i Spanien har lyckats få till stånd en jämställd regering), om förmågan att uppnå politiskt samförstånd över partigränserna och om de politiska ledarnas demokratiska förmåga.

54

Det tilltalande i modellen får stöd av siffror i rapporter som svårigen kan ifrågasättas. De nordiska länderna har en ledande position i världsomfattande undersökningar om utbildning, socialpolitik, ekonomisk utveckling, tillgång till och användning av informationsteknik, jämställdhet, ekonomisk konkurrenskraft och mindre korrupta myndigheter. Efter åtskilliga år i toppen har Norge ersatts av Island som nummer ett på FN:s lista över länder där man lever bäst.

Och alla dessa kvaliteter tillskrivs inte ett bestämt land, utan en sorts övernationell enhet kallad de nordiska eller skandinaviska länderna. I viss mån tenderar man emellertid att identifiera Norden med Sverige på grund av landets överlägsenhet ekonomiskt och demografiskt. För Spaniens del har tjuskraften också helt andra orsaker – med ursprung i 1960-talet.

Efter mer än tjugio års järnhård diktatur och autarki upptäckte Francoregimen turistens potential som inkomstkälla. Man utstakade grunden för turistindustrin genom att öppna sig en smula och tillåta en massiv invasion av utlänningar som ville njuta av solen och Medelhavets stränder. Bland turisterna fanns ett stort antal skandinaver, särskilt från Sverige och främst frigjorda kvinnor med exotiskt utseende. Kvinnorna chockerade det skenheliga och förtryckta landet och gav upphov till myten om "svenskorna" (i vidare bemärkelse de skandinaviska kvinnorna). Från den tiden härstammar de många vanhedrande filmer som ger uttryck för en insnöad och primitiv spansk machismo.

Myten om svenskorna inlemmades i den kollektiva fantasin och färgade otvivelaktigt under flera generationer spanjorernas uppfattning om de nordiska länderna. Ännu mer än man beundrade ländernas välfärdssystem beundrade man deras frigjorda sexsyn, så långt från den skenheliga katolska uppfattningen.

Bortsett från myter och komplex – ännu inte helt övervunna – tjänar bilden syftet att visa Nordens tjuskraft och hur man uppfattar länderna som en helhet. Men hur sann är denna bild?

De nordiska länderna uppfattas mer än någon annan europeisk region utifrån som

en helhet. Ett sådant kategoriskt uttalande kan mycket riktigt te sig reduktionistiskt. Ändå är bilden fortfarande sann. Förutom att länderna har ett mer eller mindre gemensamt förflutet – där det emellertid inte saknas krigiska inslag – har de gemensamma språkliga, kulturella och ekonomiska band som inga andra. Deras politiska och ekonomiska system uppvisar också likheter. Bland folken finns det dessutom en känsla av tillhörighet till en slags kollektiv överidentitet som tar sig uttryck på många sätt, inte minst när det gäller idrotten. Om till exempel det danska laget blir utslaget i ett Europa- eller världsmästerskap börjar Danmarks supportrar vanligtvis att heja på Sverige och tvärt om. Samma sak gäller om det handlar om Norge. Något sådant skulle inte vara möjligt i Frankrike, Spanien och Portugal för att nämna några länder som gränsar till varandra.

Man kan inte tala om en strikt gemensam arbetsmarknad, men det finns tecken som pekar i denna riktning. Ett av de tydligaste exemplen är Öresundsregionen, där man finner en ökande rörlighet av arbetskraft över gränserna inom hälso- och tjänstesektorn. De tvångsförflyttningar som har framkallats av den benhårda danska invandringspolitiken har i någon mån bidragit till detta. Det faktum att en stor del av Skånes invånare har historiska och känslomässiga band till invånarna på andra sidan sundet är heller inte helt obetydligt i sammanhanget.

Känslan av att tillhöra ett nordiskt övernationellt kollektiv stärker idén om en gemenskap, även om detta inte räcker till för att förklara modellen i sig. Att modellen existerar och uppfattas som sådan utifrån beror framför allt på verkliga beröringspunkter som gör att man kan tala om ett likartat system bortsett från de begränsade skillnader som finns i varje land.

Politiska ledare och företagsledare i Norden drar sig inte heller för att offentligt visa sin tilltro till och sin stolthet över ett system som till och med vid något tillfälle direkt har definierats som "vinnande", en spegel för resten av världen att betrakta sig i för att inspireras och utvecklas.

Bilden av norra Europa som ett slags Arkadien återspeglas av den uppfattning som många skandinaver har om sig själva. I en studie publicerad av universitetet i Cambridge för några månader sedan visade det sig att de européer som var lyckligast och mest nöjda med livet var danskarna följt av finländarna och även svenskarna fans med bland tio-i-topp. Naturligtvis kan man sätta flera frågetecken efter denna julkortsbild om man skrapar på ytan. Då upptäcker man dolda problem som de höga självmordstalen, det omåttliga alkoholintaget och frånvaron av sociala relationer.

Siffror samt egna och omvärldens föreställningar tycks ha gjort modellen oerhört hållbar. Men är det så att skenet bedrar, finns det dolda sprickor i fasaden? Finns det anledning till oro? Risk för alltför mycket självgodhet?

Trots varningar från deras hätskaste kritiker har de nordiska länderna förstått att anpassa sig till den nya tidens globalisering med fortsatt framgång, även om kostnaderna för de införda reformerna inte har varit obetydliga på det sociala planet.

Åtminstone i Danmark verkar försämringarna i hälsovården och utbildningssystemet – särskilt inom förskolan – vara något mer än bara en föraning. Där om vittnar sjukvårdsarbetarnas ovanligt långvariga och omfattande strejker för några månader sedan, väntelistorna till operationer och bristen på sängplatser på flera sjukhus. Bilder av cancersjuka kämpandes med döden i sjukhuskorridorerna var något man tidigare aldrig hade sett. Förvånansvärt nog var dessa företeelser inte tillräckligt för att få de danska väljarna att rösta annorlunda i det senaste valet i november 2007.

Små justeringar har gjorts, men ändå har inte ens de mest liberala regeringarna vågat ändra på systemets själva grundidé. Man har tvingats ompröva sina resor – Danmark och Sverige är paradigmatiska fall – i vetenskap om att alltför radikala åtgärder inte skulle bli populära.

I likhet med delar av övriga EU står de nordiska länderna oundvikligen på längre sikt, om än mer uttalat, inför en dubbel utmaning. Hur ska man kunna bibehålla kvalitet och effektivitet på tjänsterna till en allt äldre och följaktligen mer olönsam befolkning, och hur ska man klara av det ökande trycket från invandringen samtidigt som man försöker undvika utslagning från arbetsmarknaden och marginalisering?

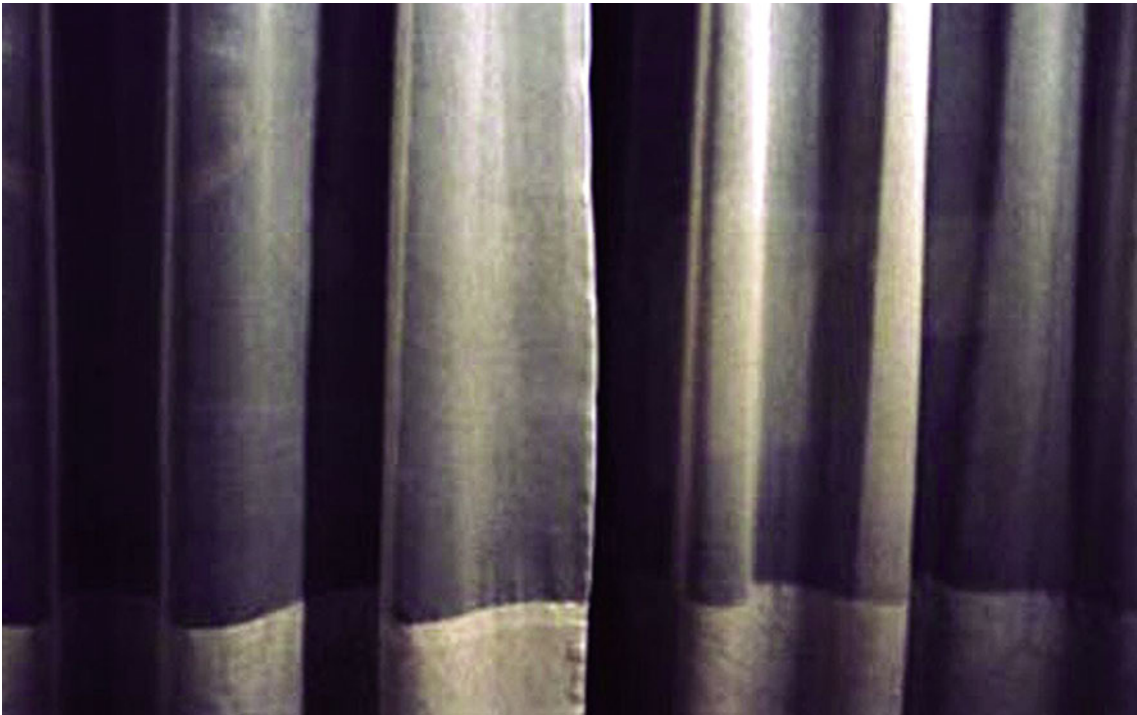
Att tillvarata invandrarnas arbetskraft verkar vara en av de mest tänkbara lösningarna, bättre än andra, som till exempel en förlängning av livsarbetstiden och privatiseringar. De senare två lösningarna anförs alltid av de mest liberala tänkarna som magiska recept och botemedel mot alla sjukdomar.

I detta avseende kan man konstatera att den största skillnaden i Norden är mellan Danmark och Sverige, som är inne på diametralt motsatta vägar. Anders Fogh Rasmussens liberal-konservativa koalitionsregering med stöd av röster från det ultrakonservativa Dansk Folkeparti har valt en hård invandringspolitik och skurit ner antalet invandrare och flyktingar som får komma in i landet till ett minimum. Undantag görs för kvalificerade personer till sektorer där det råder brist på arbetskraft. Familjeåterföreningar tillåts inte heller. I Sverige har man trots svängningen till höger i det senaste valet inte nämnvärt ändrat inriktningen på invandringspolitiken: reglerna är inte så strikta, vilket även gäller flyktingar (Sverige är till exempel det land som har tagit emot flest asylsökande från Irak under de senaste åren).

Detta har inte sin grund endast i politiska konjunkturer. Det finns även historiska orsaker som den långa svenska traditionen att ta emot politiska flyktingar och visionen om landet som ett "folkhem". Det finns också en annan grundsyn på invandringen: i Danmark talar man om assimilation medan det i Sverige och Norge är fråga om integration.

I hur hög grad kan detta påverka den framtida välfärdsstaten? I Sverige har man, trots den uppenbara risken för "gettoisering" och andra problem, tydligt valt att öppna landet för invandring och att försöka tillvarata denna resurs, vilket ger landet bättre möjligheter att lösa befolkningsproblemet. Kommunstyrelsens ordförande i Malmö, socialdemokraten Ilmar Reepalu, själv av estländskt ursprung, ser det till exempel så här: "Medan resten av Sverige brottas med bördan av en allt äldre befolkning har vår stad en ung befolkning, och det är i sig en investering i framtiden."

Att integrera den utländska befolkningen i arbetsmarknaden och i det sociala nätverket och se mångfalden som en väg till sociokulturell rikedom kan vara grunden för att bygga den framtida nordiska modellen utan att grundtanken går förlorad. På så sätt kan man kanske återkomma till Oscar Arias ord att alla fortfarande är välkomna att sätta sig till bords och "äta sig mätta och glada", och dörrarna stängs inte framför näsan på någon.

↑ WHEREVER YOU GO THERE YOU ARE, VIDEO STILL, 2008

Utiifrån ett tyskt perspektiv var det alltid något fascinerande med den "nordiska modellen". För det mesta var blicken riktad mot Sverige när man pratade om den nordiska "välfärdsstaten", men man uppmärksammade även socialstatens uppbyggnad i Norge och Danmark. Under den hektiska återuppbyggnadens efterkrigsår kastade Tyskland avundsjuka blickar på den allomfattande försörjningen av ländernas individer "från vaggan till graven" i de jämförelsevis rika länderna i Norden. De tyska socialdemokraterna tycktes framför allt ha hittat tillbaka till arbetarklassens gamla dröm i verkligheten. Dessutom tillkom bland annat Willy Brandts och Herbert Wehners personliga upplevelser från Norge respektive Sverige. Tillsammans med de väldiga vidderna och den gröna naturen präglades idealbilden även av upplevelsen av att kunna leva i ett fredligt och gemytligt samhälle som inte var sargat av nationella eller ideologiska stridigheter – alltså i en "konsensusdemokrati". Svenska politiker som Tage Erlander eller Olof Palme åtnjöt närmast kultstatus.

Den nordiska välfärdsstaten betraktades även som en förebild av de flesta människor som levde i DDR och som, utan att våga uttala det, såg hur en socialism med ett mänskligt ansikte tog form: socialism förenat med sann demokrati och utan det devota beroendet av Sovjetmakten. Man kunde även – till en viss gräns – uttrycka sin beundran för de nordiska länderna, eftersom DDR ofta uppvaktade de nordiska länderna med förhoppningen om att få ett internationellt erkännande. De nordiska länderna tycktes inte beröras av det kalla krigets konfrontationer.

Således är vi vid en annan aspekt av den "nordiska modellen" som i Västeuropa i allmänhet på något sätt uppfattades och likställdes med neutralitet. Man såg de nordiska länderna som fredsälskande samhällen som tog avstånd från all form av militarism. Om man pratade om deras soldater, så var det i form av "blåhjälmarna", fredsbevarande styrkor på FN-uppdrag. De nordiska ländernas internationella orientering mot FN verkar ha varit det som satte den största prägeln. Norge och Sverige gav oss de första FN-generalsekreterarna. De nordiska länderna engagerade sig gärna, och gör det än idag, som medlare i alla sorters konflikter världen över. Neutralitetsperspektivet nådde sin höjdpunkt under Olof Palme som rentav gestaltade den "svenska modellen" som en "tredje väg" mellan västlig kapitalism och sovjetisk kommunism, mellan Washington och Moskva, och som profilerade

sig som en ledare för den blockfria rörelsen, på liknande sätt som den indiske premiärministern Nehru en gång gjorde.

Uppfattningen av de nordiska ländernas roll i den internationella politiken var naturligtvis felaktig. Officiellt sett var det bara Sverige som var neutralt. Danmark och Norge däremot var medlemmar i Nato. Och Finlands neutralitet var av ett särskilt slag – på nåder av Moskva – som ledde till utrikespolitiskt fjäskande och inrikespolitiskt underdånigt språkbruk som till slut utmynnade i att framförallt konservativa krafter kom med anklagelserna om en "finlandisering". Den svenska neutralitetspolitiken styrdes å andra sidan, vilket vi vet idag, genom tysta överenskommelser med Nato och intensivt samarbete inom framför allt militärspaning.

60

Det fanns dock ett korn av sanning när det gäller neutralitetsuppfattningen. Norge var och är det Natoland som har de bästa relationerna med Ryssland. Trots allt prat om Natos hotade "nordflank" var det alltid Norge som såg till att inga andra Nato-styrkor var stationerade på landets territorium och som krävde särskilda buffert-zoner långt från den ryska gränsen. Och Danmark kunde under flera årtionden närmast ses som en fripassagerare i Nato och tillförde egentligen inget annat till organisationen än sitt geografiska läge mot Östersjöns mynning (och stödpointerna i Grönland). Landet fick på 1980-talet ryktet som det så kallade "fotnots-Danmark" i Nato på grund av den aldrig sinande strömmen av (inrikespolitiskt framtvingade) reservationer. Å andra sidan var den uttalade politiken att inga amerikanska fartyg med kärnvapen skulle få tillträde till danska hamnar bara en fasad. Man nöjde sig med att meddela amerikanerna om sitt lands politik och kunde på så vis agera som om man utgick från att detta respekterades.

Socialstaten, den "nordiska modellens" kärna, har sedan länge även nått sin gräns inom Norden. Trots det höga skattetrycket på medborgarna kan den inte finansiera allt. Redan på 1980-talet kunde man se ändlösa reportage på tv om den så kallade sjukvårdskrisen, reportage som utgjorde en stor del av nyhetssändningarna – rikt illustrerade av äldre patienter, vars sängar stod i sjukhuskorridorerna, ackompanjerade av en långsam och tårfylld klagan från sjuksköterskor eller överläkare. Om man tittar på svensk tv idag, så verkar denna bild inte ha ändrats och i Danmark verkar det inte vara annorlunda ställt: ändlösa reportage om vänteköer för cancerpatienter, om att kommuner och regioner inte håller den vårdgaranti som de är förpliktigade till enligt Folketinget, om att patienter byter till privatkliniker eller får vård utomlands, om vanvård av äldre på vårdhemmen.

Kritiken från media är naturligtvis vilseledande. I det stora hela är den medicinska vården i de nordiska länderna mycket bra, men man kan inte längre riktigt se någon skillnad jämfört med vården i andra EU-länder som då och då också visar upp vissa problem. Äldre- och även handikappvårdens omfattning i Nordeuropa kan alltid verka överraskande stor, vilket står i samklang med den djupt rotade humaniteten.

Resten av Europa dröjer kvar vid handikappanpassade byggnader. I Norden däremot är l kar- och sjukvård gratis för patienter – men det  r den f r det mesta även via sjukf rs kringskassan i  vriga EU-länder. Om man adderar sjukförsäkringskostnaderna till skatterna landar man i Europa på en snarlik nivå när det gäller det ekonomiska trycket på medborgarna. Det samma gäller för arbetslöshetsförsäkringen eller ålderspensionen. Även i Norden  r folkpensionerna överlag snålt tilltagna och räcker knappt till den lägsta levnadsstandarden utan privat till ggssparande eller t janste- och avtalspension. Även i Norden måste patienterna betala sin kostnadsandel av de medicinska kostnaderna, även där måste man betala sin tandprotes ur egen ficka.

61

Redan på 90-talet i Sverige kunde den utländske betraktaren se att allt inte längre kunde finansieras av socialstaten, att reformer inleddes med Tyskland som förebild, trots att tanken var att Tyskland och även de andra europeiska länderna skulle orientera sig efter Sverige. Socialstaterna skiljer sig inte så mycket åt längre. Det finns inte längre någon särskild ”nordisk modell”. Den största skillnaden som ännu råder ligger i den omfattande barnomsorgen som g r kvinnornas höga deltagande på arbetsmarknaden möjlig. Utbredningen av daghem och förskolor är fortfarande efterstr v nsv rd och bidrar till förvånande nativit tstal i Norden i jämförelse med Tyskland eller sydeuropeiska länder.

Med Norden som förebild tyckte sig många utländska betraktare se även den politiska kulturen fri från ideologier, en ”konsensusdemokrati”, de ”grundläggande demokratiska” byggstenar som  r förknippade med det egalitära samhället och många fler folkomröstningar än vad som är fallet i andra europeiska representativa demokratier. Detta  r dock något som man börjar ställa sig ordentligt tveksam till. Politiken i de små nordiska länderna  r på intet sätt fri från ideologiskt tänkande. I princip är länderna socialdemokratiskt präglade. Behovet av ”politisk korrekthet”  r så utpräglat att de enstaka borgerliga regeringarna bara har en chans om de själva kan föra en socialdemokratisk politik. Ingen v gar på allvar rucka på välfärdsstaten och de höga skatterna som ses som en självklarhet. Och klasslöst kan man just inte beteckna det svenska samhället som, det är bara det att gränserna är mer subtilt dragna. Och i Danmark vet var och en, trots den så kallade jantelagen, nog med stor säkerhet vart han eller hon tillhör. Någorlunda klasslöst kan dock eventuellt Norge anses vara. Det som  r iögonfallande f r den utländska betraktaren  r att eliten i ett litet land med cirka fem miljoner invånare  r mycket begränsad: man känner varandra, oberoende av vilken sfär det gäller – politiken, näringslivet, förvaltningen, rättsväsendet eller militären. Risken för sammansvärjningar och svågerpolitik är uppenbar, men enskilda fall kan inte bevisas.

Sverige kan eventuellt ha nått en kritisk gräns nu med sin stora befolkning, men just här är regeringarnas, i synnerhet de socialdemokratiska regeringarnas, nära

samarbete med cirka 35 storföretagsstyrelser inte att ta miste på. En tillbakablick på den massiva devalveringen av den svenska kronan på 90-talet är ett slående exempel på detta.

I Danmark är det slående att det sedan generationer tillbaka alltid är samma familjer som har ordet inom politiken, och i synnerhet i Folketinget. Politik är ett familjeföretag. Ibland. Man kan bara se på familjen Hækkerup – farfar, far och son på samma gång i folketinget. En bror och en syster sitter där samtidigt som farbrodern och kusinerna. Danskarna lägger inte ens längre märke till det, det ses som något självklart. Frågar man någon som studerat politiken under många år får man till svar att det eventuellt kan vara ännu värre i Norge. Och i Finland, som i årtionden på grund av sin ryska granne endast vågade sig på högst tillbakahållna och underdånigt maskerade politiska diskussioner, fastställs kursen – särskilt vad gäller utrikespolitiken – endast av en handfull politiker. "Presidenten kan låsa in alla i en bastu och han öppnar först när alla håller med honom", sade en gång en norsk statssekreterare avundsjukt. Den blixtnasba hastighet med vilken Finland bestämde sig för att gå med i EU – bara några dagar efter att president Koivisto hade förvägrat alla trevande inledande diskussioner som "lönlöst prat" – talar sitt tydliga språk. Kanske är det därför som finländarna läser så många tidningar varje dag? Det står ju inte något i klartext i dem.

Om man granskar sakförhållandena mer noggrant upptäcker man snart att "konsensusdemokratin" egentligen bara är ett slags icke-ansvar. På något sätt arbetar både regering och opposition för samma sak och ett riktigt val eller ett tydligt alternativ har väljarna i regel inte. Eftersom ingen bär ansvaret för en felaktig politik eller politiska tabbar kan väljarna inte heller ställa några skyldiga till svars. Icke-ansvaret råder även vertikalt. Departementen och den till synes opolitiska administrationen är endast formellt åtskilda. I Danmarks fall kan man dagligen observera att folketingets utskott försöker blanda sig i detaljerna in i det sista. Man kan fråga sig varför man fortfarande har ministrar. Resultatet är ofta lagom otydliga beslut som ofta förfelar sitt syfte. Och byråkraterna har sedan länge lärt sig att gardera sig mot följderna av en motsägelsefull politik genom att skriva PM i rättan tid. Det är inte heller deras fel. Det senaste exemplet är invandrarpolitiken. Familjeåterförningen reglerades hårt i lagen. De danska lagarna har dock länge blivit omkörda av EU:s rättspraxis och toppbyråkraterna har även visat på detta problem för sina ministrar. Problemet löses därför genom att myndigheterna systematiskt ljuger för medborgarna om deras egentliga lagstadgade rättigheter – uppenbarligen uppmuntrade av politikerna som vill undvika interna koalitionsproblem.

Med tanke på den lilla politiska elitens inavel är det inte konstigt att medborgarna då och då spelar politikerna ett spratt. Praktiskt taget alla politiska ledare i Oslo, samt även näringslivet och fackförbunden, var eniga om att landet tillhörde EU.

Medborgarna som bodde i sina avlägset belägna fjorddalar och som redan var misstänksamma mot Oslo ville dock inte ha något med Bryssel att göra. Även vid den andra folkomröstningen röstade landet mot Oslo och detta trots Gro Harlem Brundtlands popularitet. Detsamma hände även vid den danska folkomröstningen om Maastrichtfördraget. Till allas förvåning var danskarna – de rackarna – emot fördraget. Och vad gör då de som regerar? De upplyser folket om att de har svarat fel på Maastrichtfrågan och ställer den en gång till (vilket mödosamt kamouflerades som de "fyra undantagen"). Demokrati?

Ett val spelar egentligen ingen roll i Danmark. Avgörande för en regeringsbildning (i alla fall för de mest accepterade minoritetsregeringarna) och politiken är ändå samarbetsavtalen. Under flera årtionden fastlade man politiken, vare sig det var de "borgerliga", socialdemokraterna eller det lilla mittenpartiet "Radikale Venstre", oberoende av vad väljarna ville. I dag innehar högerpopulistiska Dansk Folkeparti denna nyckelroll. Demokrati? I Danmark publicerar medierna var och varannan dag olika opinionsundersökningar om vilket parti som folk föredrar: en procent mer för det ena, en halv procent mindre för det andra. Hur skulle detta kunna påverka koalitionsmöjligheterna? Ska regeringen straffas för varje minister eller oppositionen för varje uttalande? Strömmen av kommentarer som följer på detta och som tränger undan andra analyser om verkliga problem och som till och med inbillar folk att folkopinionen spelar någon roll är det rena narrspelet. De påstådda små förskjutningarna i väljarsympatierna ligger nämligen som regel under osäkerhetsgränsen för opinionsundersökningar.

Kinas ledning har kungjort att Kinas framtidsmål är att bygga ett "harmoniskt samhälle". Det innebär tillämpande av "demokrati och rättssäkerhet, rättvisa och korrekthet, ärlighet och medkännande, stor energi, stabilitet och ordning samt harmonisk samverkan mellan människa och natur".

Vid diskussioner om ett harmoniskt samhälle anser många kineser att Norden är den plats i världen som kommit närmast ett harmoniskt samhälle, så om Kina ska bygga ett harmoniskt samhälle måste vi ta efter den "nordiska modellen", innefattande utbildning, sjukvård, socialförsäkring, medborgarnas demokratiska rättigheter med flera aspekter. Men jag anser att det ovanstående bara är till hälften korrekt, att Norden verkligen är det område som befinner sig närmast ett harmoniskt samhälle.

I den här artikeln tänker jag inte diskutera på vilket sätt Norden befinner sig nära ett harmoniskt samhälle. Det är alltför lätt att hitta exempel på saker som demokrati, rättsamhälle, jämlikhet och rättvisa i Norden. Som journalist från Kina är jag full av beundran och respekt för harmonin i Norden. Det står utom allt tvivel. Jag ska istället diskutera om tillämpandet av den nordiska modellen i Kina skulle hjälpa mitt fosterland att förverkliga målet om ett harmoniskt samhälle?

Efter tre års observationer och reflektioner kring Norden säger jag det rakt ut: Jag anser att den nordiska modellen åtminstone i dag ännu inte fullt ut lämpar sig för Kina. Det var också det jag menade med att det ovanstående påståendet bara var till hälften korrekt. I den här artikeln ska jag genom att titta på de fyra områden som människor både i Norden och Kina bryr sig allra mest om, det vill säga miljö, demokrati, mänskliga rättigheter och ekonomi, förklara hur jag förstår den nordiska modellen och varför den inte fullt ut lämpar sig för Kina.

MILJÖ

Det första mina kinesiska vänner som kommer till Norden brukar säga är: "Vad frisk luften är här." Fast det gäller inte bara kineser. Jag är övertygad om att man i världens alla länder berömmar de nordiska ländernas miljöarbete. De nordiska länderna ligger långt före övriga länder inom områden som utnyttjande av förnybara resurser och utveckling av en kretsloppsekonomi. År 2009 hålls FN:s toppmöte om klimatförändringar i Köpenhamn och jag anser att ingen plats har större rätt att stå som

värd för mötet än de nordiska länderna. Kina däremot har fått utstå kritik från många länder för sitt miljöarbete. Till exempel använder sig Kina fortfarande i stor utsträckning av kol som bränsle för uppvärmning på vintern, en del fabrikers avloppsvatten går direkt ut i floderna utan att ha genomgått effektiv rengöring och allt eftersom Kinas befolkning blir mer välbärgad ökar antalet privatbilar i snabb takt, vilket förvärrar problemen rörande naturresurser och miljö ytterligare.

Skulle vi då kunna tillämpa den nordiska modellen för miljöskydd i Kina och på så sätt lösa Kinas miljöproblem? Låt oss börja med att titta på två exempel.

66

Exempel ett: Hela Sveriges befolkningsmängd är cirka 9 miljoner och antalet bilar är 4,5 miljoner. I genomsnitt äger alltså varannan svensk en bil. Men till och med i en av Kinas mest välbärgade städer, Peking, bor det 20 miljoner människor medan det finns färre än 4 miljoner bilar. Det betyder att i genomsnitt var femte person har en bil i Peking. Då blir det uppenbart att svenskens genomsnittliga energiförbrukning och koldioxidutsläpp är mycket större än Pekingbons. Och i resten av Kina är de flesta städer inte alls lika välbärgade som Peking. I vissa områden finns det i genomsnitt en bil per tusen invånare.

Exempel två: På grund av arbetskraftskostnaderna i många utvecklade länder, däribland de nordiska, har man startat många fabriker i Kina och man hittar lätt "Made in China" i butikerna. Som "världens fabrik" har Kina visserligen kunnat skapa arbetstillfällen och det har dessutom främjat landets ekonomiska utveckling, men samtidigt har det dragit med sig miljöföroreningar. Strikt sett är de här föroreningarna inte bara Kinas. Till exempel tillverkas merparten av världens alla leksaker i Kina, men så gott som alla tillverkas enligt krav som importörer från andra länder ställer. Om det uppstår föroreningar vid tillverkningen av de här leksakerna, kan vi då säga att de föroreningarna är "Made in China"?

I april i år, strax innan Sveriges statsminister skulle besöka Peking, tog jag i en skriftlig intervju med statsministern upp de här två exemplen och bad om statsministerns syn på dem. Men av för mig okända orsaker fick jag inget svar på den här frågan från statsministerns kansli.

Jag tar inte upp det här för att bortförklara Kinas miljöproblem, utan vill bara påpeka att situationen i Kina är betydligt mer komplicerad än den i Norden. Att bara tillämpa den nordiska modellen löser inte Kinas miljöproblem. Om vi tar Sverige som ett exempel på den nordiska modellen så har i snitt varannan person en bil. Så kan vi inte ha det i Kina. Det skulle leda till att vi fick 10 miljoner bilar bara i Peking, men att inte tillåta att vanligt folk i Kina köper bil vore orättvist.

Som jag ser det finns det två grundorsaker till att den nordiska modellen lyckas hantera lokala miljöfrågor på ett bra sätt: För det första har man inte samma stora befolkningstryck som i Kina. Till exempel har svenskarna i snitt en bil på två

personer men koldioxidutsläppen är ändå inte så stora. Om vi i Kina har en bil per tio personer så är det emellertid redan ett oroande antal. Dessutom är de nordiska länderna rika och tekniskt utvecklade, medan Kina uppenbarligen ännu saknar ekonomiska och tekniska resurser för att på ett mer effektivt sätt lösa miljöproblemen.

DEMOKRATI

I Sverige är Stockholms stadshus en av de platser jag helst besöker. Jag tycker särskilt mycket om statyerna av personer där de allra flesta avbildar vanliga arbetare. Jag betraktar dem som symboler för den nordiska modellens demokrati. Det är faktiskt så att många kineser inte längre tycker särskilt bra om demokrati av amerikanskt snitt, där det handlar allt för mycket om pengar. Däremot har många i Kina blivit intresserade av nordisk demokrati.

Jag anser att man i den amerikanska demokratin bara tillämpar ömsesidig kontroll mellan det demokratiska och det republikanska partiet, medan man i den nordiska demokratin förverkligat folkets övervakning av den styrande makten. Det bör vara den idealiska situationen för demokratin och det är också anledningen till att många i Kina är intresserade av den nordiska demokratin. En annan aspekt är att Kina är ett av de länder som har utsatts för mest kritik för demokratiska brister. Den viktigaste orsaken är enpartisystemet. Ska vi inte införa demokrati enligt den nordiska modellen i Kina då? Jag ska beskriva två verkliga händelser som utspelat sig i Kina.

Den första historien utspelar sig på Kinas landsbygd där man redan har infört ett demokratiskt valsystem med en röst per person. Det betyder att också den som inte är medlem i Kinas kommunistparti med invånarnas stöd kan utses till bychef. Folkets Dagblads journalister besökte fem byar i närheten av Peking för att rapportera om de demokratiska valen i byarna. Då upptäckte de ett mycket intressant fenomen, nämligen att de som vunnit valen alla var kandidater nominerade av de folkrikaste familjerna i byarna. Till exempel heter 55 procent av invånarna i byn Zhangge just Zhang i släktnamn och den person som utnämndes till bychef var också en ung man med släktnamnet Zhang. Genom undersökningar med frågeformulär fann vi att byborna när de röstar bryr sig mer om kandidatens släktnamn än dennes vallöften.

Den andra historien handlar om rivningen av ett hus och omlokaliseringen av de boende i Peking. Rivning och omlokalisering är många gånger en mycket vanlig källa till motsättningar i det kinesiska samhället. Tjänstemän från Peking som hade varit på studiebesök i Norden beslutade sig för lösa problemet med en folkomröstning av nordisk modell. Man använde en mycket avancerad metod där resultatet efter omröstningar i tre steg blev att förslag A stöddes av 52 procent. Där borde historien ha tagit slut. Men då gjorde de som stödde plan B ett offentligt utlåtande som lydde: "Man bör inte styra över privata tillgångar med demokratiska metoder." De vägrade att följa förslag A.

Jag måste förklara att jag beundrar den nordiska demokratin och önskar att Kina så snart som möjligt ska kunna upprätta en demokrati av den typen. Men i praktiken har tillämpningen av sådana demokratiska former inte lett till samma resultat som i Norden. Enligt mina observationer finns det två huvudorsaker till att demokratin spelat en viktig roll i Norden: Den första är att Norden liksom Frankrike och en del andra länder har långvariga demokratiska traditioner. Den andra är att invånarna i de nordiska länderna har en mycket god demokratisk bildning.

68

I Kina däremot hade folk fram till förra seklet bara hört talas om ordet "demokrati", medan man under Kinas flertusenåriga historia alltid levt i ett kejsardöme. Det är också anledningen till att röstning enligt principen en röst per person inte lett till bra resultat vare sig på landsbygden eller i städerna i Kina.

Om man tänker ett steg längre ser man att det nordiska demokratiska systemet med flerpartisystem, parlamentarism och val bara är demokratis form, medan demokratis kärna är att medborgarna verkligen kan uttrycka sin vilja, att medborgerliga rättigheter verkligen tillämpas och att medborgarnas intressen verkligen garanteras. Det är demokrati i praktiken. Demokrati bör alltså kunna byggas under andra former än flerpartisystem, parlamentarism och liknande.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

I år har problemen i Tibet lett till att mänskliga rättigheter i Kina har debatterats väldigt mycket. Dessutom har det under långt tid förekommit kritik mot Kina rörande yttrandefrihet och journalistisk frihet med flera frågor. Jag kan mycket väl förstå att människor i Norden fäster stor vikt vid mänskliga rättigheter. Mänskliga rättigheter utgör en mycket viktig del av innehållet i den nordiska modellen. Jag tänker inte här försvara mitt fosterland i frågan om Tibet eller liknande. Jag vill bara med min egen historia som utgångspunkt diskutera hur jag förstår mänskliga rättigheter.

Min farfar och farmor fick tio barn. Det var en orsak till den tidens fattigdom. Min pappa har berättat att när han var barn kunde de normalt inte äta sig mätta. När de gjorde vetebullar drygade de ut degen med almfrön. Eftersom de var rädda för att min generation också skulle bli fattig bestämde sig mina föräldrar för att det räckte med ett barn, fastän det inte fanns någon barnbegränsningspolitik i Kina då. Efter min födsel fick min familj det något bättre och jag kunde åtminstone äta mig mätt, men att äta var det enda våra liv rörde sig kring. Mina föräldrar tjänade bara 10 US-dollar i månaden. Vi hade mat, men ingen tv eller tidning och nya kläder köpte vi bara en gång om året. I dag lever jag förstås mycket bättre, men så gott som alla kineser har minnen liknande mina. Men än i dag finns närmare 30 miljoner människor som lever ett lika fattigt liv som jag gjorde. Det finns också 85 miljoner människor i Kina som inte gått i skolan i tre år.

För dem som svälter är utan tvekan överlevnad det som har högst värde, det som är allra viktigast. Jag säger förstås inte att mänskliga rättigheter som yttrandefrihet inte är viktigt, utan att det vore en överdriven lyx att diskutera det med dem som hunger. Vi bör först ge människorna i Kina rättighet att bli rika och att inte längre behöva svälta eller vara fattiga. Dessutom har skyddet av de mänskliga rättigheterna en mycket framträdande roll i den nordiska modellen. Tjänstemän, bankirer, internier och missbrukare ska alla behandlas lika. Ärligt talat tog det mig två års tid i Norden innan jag förstod det här förhållningssättet, eftersom de flesta kineser anser att goda människors rättigheter måste skyddas, medan missdådares rättigheter inte behöver något skydd.

69

Nu inser jag att det är fel att bara skydda goda människors rättigheter, men jag kan inte ändra på att det är så människor i Kina ser på saken. Mänskliga rättigheter enligt den nordiska modellen är bra, men eftersom kulturen skiljer sig markant från den i Kina så kan det här inte plötsligt bara börja accepteras av Kinas befolkning.

EKONOMI

Kinas ekonomiska framsteg under de senaste 30 åren är enorma, men de nordbor jag har intervjuat har mycket polariserade åsikter om Kinas ekonomiska framsteg. En grupp är mycket imponerad av Kinas ekonomiska drivkraft och anser att Kinas modell för ekonomisk utveckling till dags dato är en av de mest framgångsrika utvecklingsmodellerna i världen. En annan grupp erkänner Kinas ekonomiska framsteg, men anser att den nordiska modellen är mer framgångsrik. Kina har visserligen gjort ekonomiska framsteg, men inte gjort samma framsteg inom utbildning, sjukvård, socialförsäkring med mera.

Personligen står jag närmare den andra ståndpunkten. Jag anser att Kinas ekonomiska reformer bara nått framgångar inom vissa områden, men inte som i den nordiska modellen där man samtidigt med de ekonomiska framstegen bland annat också har byggt upp ett väl fungerande socialförsäkringssystem.

Min företrädare, Ding Gang, som var Folkets Dagblads korrespondent här under åren 1991 till 1996 håller dock inte alls med mig om det. Ding Gang anser att anledningen till att Kinas ekonomi har kunnat göra de här enorma framstegen är att Kina inte tagit efter den nordiska modellens välfärdspolitik. Den sortens välfärds-politik har rättvisa som grund, den rike ska betala mer skatt så att också den fattige kan åtnjuta välfärd. Men för det ännu inte välbärgade Kina är effektivitet viktigast. Man behöver på kortast möjliga tid se till att en del av människorna blir välbärgade. Inte förrän i nästa steg kan man ta hänsyn till frågan om rättvis fördelning.

Hittills har Kinas ekonomiska utvecklingsfilosofi med strävan efter effektivitet utan tvekan varit precis rätt väg att gå. Om vi inte hade strävat efter effektivitet är det inte säkert att Kina varit rikare än Nordkorea. Men nu är det förstås dags att sträva efter

rättvis fördelning. Fast även om vi strävar efter rättvis fördelning kan Kina ändå inte ta efter den nordiska modellen.

För det första har Kina inte uppnått samma välbefinnande som Norden och att tillämpa de höga skattesatser man gör enligt den nordiska modellen skulle skrämja bort investerare. Också inhemska investerare skulle flytta över sina investeringar till andra länder. Dessutom är det den enorma kinesiska arbetsmarknaden och den hårda konkurrensen där som gör att företagarna ännu inte är motiverade att ge de anställda bättre villkor. Att helt förlita sig på staten leder inte till att man löser välfärdsproblemen för en sådan enorm mängd människor.

70

Ding Gang berättade också för mig att den nordiska modellen står inför en jättelik kris... På den tiden då han var arbetare och tidigare än så var nordborna mycket arbetssamma. Det värde de skapade var betydligt större än den välfärd de fick. Det var också anledningen till att Norden gjorde enorma ekonomiska framsteg. Dessutom var människorna i Norden på den tiden mycket ärliga och lurade inte staten eller arbetsgivaren för att få höga bidrag. Men tyvärr finns det i dag många människor som åtnjuter välfärd, men som bara skapar ett mycket begränsat värde. Dessutom är det allt fler som lär sig att luras och till exempel ljuga om att de är sjuka. De här förhållandena utgör en stor fara för den nordiska modellen.

Ärligt talat ligger Kinas problem just här. Om man skulle bygga ett välfärdssystem av nordisk modell är jag rädd att kineser skulle lura till sig fördelar eller inte fortsätta att arbeta lika flitigt som nu.

Slutsats: Jag vill än en gång betona att jag är full av beundran och respekt inför den nordiska modellen och Norden är också den plats som står närmast det harmoniska samhälle som Kina hoppas kunna förverkliga.

Men den nordiska modellen lämpar sig bara för Norden och är inte lika passande för andra länder. Alla platser har ju sina särskilda förhållanden. Sådant som demokrati, ordning, miljöskydd och vigör som följer på den nordiska modellen kan dock naturligtvis vara mål att sträva efter för alla länder, inklusive Kina. Också de metoder som används till exempel inom miljöteknik är värda att studera för andra länder.

Slutligen vill jag säga att de nordiska länderna har funnit den nordiska modellen, den väg till utveckling som passar Norden bäst. Andra länder måste också finna den väg som passar deras förhållanden bäst. Min åsikt är att om länderna i Norden vill hjälpa andra länder är det viktigt att de inte försöker sprida den nordiska modellen till andra länder, utan att de istället hjälper andra länder att finna den modell som passar dem.

→ "Skandinavien glömmmer ibland bort hur stor betydelse man i verkligheten har i sin demokratiska omvärld".

POLLY TOYNBEE

↑ UNTIL, VIDEO STILL, 2004